

ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

(ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ, ΚΛΕΦΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΤΑΙ)

Μέχρι πρό τινων ἐτῶν δὲν ὑπῆρχε μελέτη, ἀσχολουμένη μὲ τὴν προεπαναστατικὴν ὁργάνωσιν καὶ δρᾶσιν τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Αἱ ἐλάχισται καὶ συγκεχυμέναι πληροφορίαι εἰς τινα συγγράμματα οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον προσέφερον εἰς τὴν ἴστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ μόνον, ὅταν ἐδημοσιεύθησαν τὰ ἴστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας¹, εἰδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐπίσημοι πληροφορίαι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Βάσει τῶν ἀρχειακῶν τούτων κειμένων καὶ ἄλλων τινῶν πληροφοριῶν, ἐδημοσίευσα κατὰ τὸ ἔτος 1950 σχετικὴν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας², ἀργότερον δὲ καὶ ἔτεραν διὰ τὴν πειρατείαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ιδίαν χρονικὴν περίοδον³.

Κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν ἔκτοτε διάστημα εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἄλλαι τινὲς πληροφορίαι, ὡς καὶ συγγράμματα καὶ μελέται ξένων καὶ Ἐλλήνων συγγραφέων, αἵτινες προσέφερον καὶ νέον ἴστορικὸν ὑλικὸν ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἐν ὅψει τῶν ἀνωτέρω ἐσκέφθην νὰ ἐρευνήσω ἐξ ὑπαρχῆς τὸ δόλον θέμα δημοσιεύων τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἀπηλλαγμένην δῶμας τῶν ἴστορικῶν ἐκείνων τουρκικῶν ἐγγράφων, ἀτινα περιέλαβον εἰς τὴν πρώτην μου ἐργασίαν, εἰς τὴν δόπιαν ἀπλῶς παραπέμπω. Ἐχω τὴν ἐλπίδα διτι ἡ δημοσιευομένη ἡδη μελέτη μου θὰ συμβάλῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ δόλου θέματος ἐν τῇ νεοελληνικῇ ἴστορικῇ περιόδῳ, ἡ γνῶσις τῆς δοπίας είναι ἐλλιπής, ὡς καλῶς γνωρίζουν οἱ ἀσχοληθέντες ἐπὶ τούτῳ.

¹ Ἰστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ἐπιμελείᾳ Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, ἔκδοσις Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Α'. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912, Θεσσαλονίκη 1952. Β'. Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούστης 1598-1886, Θεσσαλονίκη 1954. Γ'. Ἀρχεῖον τῆς Μονῆς Βλατάδων 1446-1839, Θεσσαλονίκη 1955.

² Ι. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοί καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1955.

³ Ι. Κ. Βασδραβέλλη, Ἡ πειρατεία εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, «Μακεδονικῶν» 5 (1963) 319-362.

‘Η πολεμική παράδοσις τῶν δρεινῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ὑφισταμένη ώς γνωστὸν ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων¹ κυρίως ώς σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου χώρας, ηγύνονται τὴν ἀνάπτυξιν πολεμικῶν ἀνδρῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Δὲν ἔχομεν εἰσέτι στοιχεῖα, ἐκ τῶν δοποίων ν' ἀποδεικνύται ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῶν δρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ κατάκτησιν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἢν ύφιστατο θεσμὸς τις παρόμοιος δρεινῶν φυλάκων τῶν στενωπῶν (ντερβένια) ἢ ἄλλος τις θεσμὸς ἀρματολῶν, ώς οὗτος ἔξειλίχθη περαιτέρω καὶ ώς θὰ διαλάβωμεν εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν. ‘Ο ἐκ τῶν ἴστοριογράφων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ ἐκ Μακεδονίας καταγόμενος Νικόλαος Κασομούλης² ἀνάγει τοὺς ἀρματολούς, στηριχθεὶς εἰς διηγήσεις καὶ παραδόσεις παλαιῶν ἀρματολῶν, εἰς χρόνους προγενεστέρους τοῦ Σκεντέρμπεη (1405-1468), νομίζομεν διμοις ὅτι θὰ ἡμεθα πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἢν δεχθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς αὐτὸς συνεστήθη ἥ ἀνασυνεστήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων³ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἀρματολισμοῦ

¹ Ο Ρωμαῖος ἴστορικός *Titus Livius* γράφει: «...permisit ut praesidia armata haberent...», διαδωρος Σικελιά της, XXXI, 8, 9: «...ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς ἑκ τῶν παρακεμένων ἔχθρῶν ἐπιβουλάς, κατέστησαν στρατιώτας οἱ Ρωμαῖοι...», δὲ Πολύβιος, IX, 35, 2 «...Τίνος καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξιούσθαι Μακεδόνας, οἵ τὸν πλεῖον τοῦ βίου χρόνον οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας...». Βλέπε καὶ Ἀντ. Κεραμόπουλος, Τί είναι οι Κουτσόβλαχοι, Αθῆναι 1939, σ. 76, 77, 122, 123.

² Ν. Κασομούλης, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, Αθῆναι 1939, τ. 1, σ. 2 κ.ε.

³ Μικρὸν μετά τὴν ἀλλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους παρεχωρήθη εἰς τοὺς Χριστιανούς κατοίκους τῆς πόλεως τὸ προνόμιον νὰ φυλάσσουν τοὺς 24 πύργους τῆς παραλίας (Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, ἔ.ἄ. σ. 1-3). Τὸ παραχωρηθὲν τοῦτο προνόμιον, διὰ της Κατηργῆθη τὸ ἔτος 1605, φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τὰ καθήκοντα τῶν παλαιοτέρων ἀρματολῶν, διόπος ἔξειλίχθησαν ἀργότερον διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου. Πρόκειται βεβαίως περὶ φυλάκων ἐντὸς τῶν πόλεων μὲ ίδιαιτερα καθήκοντα, οἵτινες ἀπηλλάσσοντο προνομιακῶς τῆς καταβολῆς ὡρισμένων φόρων, ἀπαριθμούμενων εἰς τὸ παρὰ τοῦ γράφοντος, εἰς τὸ ἐκεῖ δημοσιευθὲν φιρμάνιον. ‘Εάν τελικῶς γίνεται παραδεκτὸν ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον καὶ φυσικά εἰς τὴν Ἑλλάδα (Μακεδονία) συνεστήθη ἥ ἀνασυνεστήθη ἐπὶ Τουρκοκρατίᾳ, πρέπει νὰ τὸν τοποθετήσωμεν χρονολογικῶς εἰς τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. ‘Εάν δὲν κατεστρέφοντο ἐπὶ πυρκαϊᾶς τὰ παλαιότερα τοῦ ἔτους 1627 τουρκικά ἀρχεῖα τῆς Βεροίας - Ναούστης, τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Καστορίας, θὰ εἴχομεν περισσοτέρας καὶ παλαιοτέρας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. ‘Ο καθηγητής κ. Απόκαλπος οὐλος, Ἰστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1961, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι μᾶλλον ἐπὶ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Β', πορθητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐφηρμόσθη τὸ σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου, ἡ δὲ γνώμη αὕτη φαίνεται μέχρι τῆς στιγμῆς ώς ἡ πλέον πιθανή. ‘Ο C. L. Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, μετάφρ. Από Χατζημανούη, Αθῆναι 1956, σ. 21-31, ἀνάγει τοὺς ἀρματολούς εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς διαδοχικῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἐλληνικάς ἐ-

(Martoloz) διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπαίθρου χώρας, δεινοπαθούσης ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἀλλων ἀτιθάσσων στοιχείων ἥ καὶ κακοποιῶν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Πρίν δώμας προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀρματολισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἔξετάσωμεν ἐν συντομίᾳ, πῶς ἐμφανίζεται ὁ θεσμὸς οὗτος τόσον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, δσον καὶ εἰς τοὺς βορείους αὐτῆς γείτονας κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς καὶ τοὺς Τούρκους συγγραφεῖς, τόσον εἰς τὴν Μακεδονίαν δσον καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, προύπηρχον ἀρματολοί, δηλαδὴ στρατιῶται (*Milisin*) δνομαζόμενοι ἀρματολοί εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἐνετῶν¹, οἵτινες κατὰ μίαν ἑκδοχὴν ὑπῆρχον καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Κατὰ τὸν Αὐστριακὸν συγγραφέα *Barbar*², οἱ σχηματισμοὶ τῶν ἀρματολῶν συνεστήθησαν ἀπὸ τὸν σουλτάνον *Mourat* τὸν Β', τὸν πορθητὴν τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ ἔτος 1421, καίτοι ἄλλοι Τούρκοι συγγραφεῖς δέχονται προγενετέρας χρονολογίας. Ως προκύπτει ἀπὸ χειρόγραφα τῶν ἑτῶν 1486 καὶ 1490, εὑρεθέντα εἰς Βοσνίαν, ὑπῆρχον ἀρματολοί εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας φυλάσσοντες τὰ ἐκεὶ τουρκικὰ φρούρια, ἐναντίον τῶν ὅποιών ἐπετίθεντο οἱ Ἐνετοί. Ἀρματολοί ἐπίσης ὑπῆρχον εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων. Εἰς μίαν παρέλασιν θριαμβευτικὴν τοῦ Φερχάτ πασᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (1575) συμμετεῖχον καὶ ἀρματολοί, φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς

παρχίας. Παρόμοιόν τι ὑποστηρίζει καὶ ὁ Λ. Κούτσονίκας εἰς τὸ ἔργον του Γενική 'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1864, τ. 2, σ. η-ια. Βλέπε καὶ τοῦ ἀγονιστοῦ τοῦ 1821 Δ. Αἰνιάν, Βιβλιοθήκη τοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1852, σ. 272 κ.ε. Βλ. καὶ *D R o b e r t A n h e g e r* (*Martoloslar Hakkinda* (τουρκιστὶ) εἰς τὸ περιοδικὸν «Turkiyat Mecmuası», ἑκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σταμπούλ, τ. 7-8 (1942), σελ. 282-320. Οἱ Τούρκοι ἀποκαλοῦν τοὺς ἀρματολοὺς *Martoloz* ή *Martoloz* ή *Martolos*. Συνήντησα εἰς τὰ ἀρχειακὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου Βεροίας πλειστάκις τὴν φράσιν *Mertiloz Keferesi*=ἀπιστος ἀρματολός (Β α σ δ ρ α β ἐ λ λ η, Ἀρματολοί καὶ κλέφτες, σ. 77, 82). Κατὰ τοὺς Τούρκους ἡ λέξις ἔχει τὴν ἔννοιαν κατὰ καιρούς, ὀπλοφόρος, φρουρός, σερδάρης τῆς ἐρήμου, πειρατής τοῦ Δουνάβεως, χριστιανὸς Τούρκος στρατιώτης τῶν συνόρων (*Ashik pasha Zadé* καὶ *Ahmed Refik*). Εἰς τοὺς ἄλλους λαούς, Οὐγγρούς, Τσέχους κ.λ.π., ἔχει τὴν ἔννοιαν, κακοῦργος, αἰχμαλωτίζων ἐμπόρους, ληστής ἀνθρώπων. Ὁ ὑβριστικός χαρακτήρ τῆς λέξεως ἀπὸ τοὺς Τσέχους, Οὐγγρούς κ.λ.π. ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν *A n h e g e r*, ἔ.ά. σ. 285, εἰς τὸ διτί οἱ λαοὶ αὐτοί, μὴ ἔχοντες μεθοριακὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν Τουρκίαν, παρεμήνευσαν τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἀποδώσαντες ὑβριστικὴν ἔννοιαν.

¹ C. M. Sathas, documents inédits κ.λ.π., Paris 1880-1890, τ. IV, σ. LVI, σημ. 4.

² Δὲν ἀνεύρον τὴν ἐργασίαν τοῦ *Leo Barba*, Zur wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges der Türken gegen Wien im Jahre 1683 (Wiener Staatswissenschaftliche Studien XIII, sayi 1, Wien - Leipzig 1916), ἀλλὰ στηρίζομαι εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ *Anhegger*.

των ἐπιμήκη ἐρυθρᾶ καλύμματα (κιουλάχ). Εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπῆρχον ἄρματολοὶ κατὰ τὸ ἔτος 1661 ἐκτελοῦντες καθήκοντα φρουρῶν. Οἱ περισσότεροι ἦσαν Τούρκοι, ἀλλ᾽ ὑπῆρχον καὶ τινες Βούλγαροι. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Βιέννης (1683), εἰς τοὺς ἄρματολοὺς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ δίωξις τῶν κλεφτῶν (χαίντούκ).

Κατὰ τὸ ἔτος 1721 μαζὶ μὲ τοὺς πανδούρους (φύλακας) ὑπῆρχον καὶ ἄρματολοὶ εἰς τοὺς καζάδες Ἰστιμάν, Ἀβρέτ - Χισάρ (περιοχὴ Κιλκίς), Πετριτίου, Βαρδαρίου, Νευροκοπίου, Βοδενῶν (Ἐδέσσης), Πιρότ, Βεροίας, Σόφιας, Βερκοβίτης, Ραζλούκ, Τατάρ Παζαρτζίκ, Κομοτινῆς, Μπαλατᾶ, Δράμας, Μπρέζικ, Κούκλοβο(;) , Σερρῶν, Δούπνιτσας, Φιλιπποπόλεως, Μελενίκου, Ζίχνας, Πραβίου, Καβάλας, Σιρισνίκ(;) , Κιουστεντίλ, Ναούσης, Ἀλῆ Τσελεμπῆ καὶ Σαμακόβουν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν οἱ ἄρματολοὶ εὑρίσκοντο εἰς 30 καζάδες καὶ ἔχρησιμοποιοῦντο ὡς στρατιῶται διὰ νὰ φυλάττουν τὰ σύνορα (ὅροφύλακες). Ἀπὸ Ἑν φερμάνιον τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Γ' προκύπτει ὅτι εἶχε διαταχθῆ ἡ διάλυσις τῶν ἄρματολῶν καὶ τῶν πανδούρων, ἐνεκα διαφόρων ὑπερβασιῶν αὐτῶν, καὶ ἡ ἀντικατάστασίς των διὰ στρατιωτῶν τῶν φυλακίων (ντελμέντει). Ὁ Γερμανὸς ἴστορικὸς Anhegger ὑποστηρίζει ὅτι, παρὰ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ Ἀχμέτ, οἱ Ἐλληνες ἄρματολοὶ δὲν διελύθησαν, ἀλλὰ ἐνεφανίσθησαν συντόμως εἰς διάφορα ἐπαναστατικά γεγονότα ποὺ ἐλάμβανον χώραν. Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι καθ' ὅλα ἀληθῆς καὶ θ' ἀποδειχθῆ κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ἐκ τῶν παρατεθησομένων κατωτέρω νέων στοιχείων.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν (κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγάς, καὶ ἡ Τουρκία ἥτο τὸ κυρίαρχον κράτος εἰς τὰ Βαλκάνια) ὅτι ὑπῆρχον ἐντόπιοι ἄρματολοὶ χριστιανοὶ εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Δαλματίαν, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, θὰ ἴδωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τοὺς "Ἐλληνας ἄρματολούς, ὅπως ἐμφανίζουν τούτους οἱ Τούρκοι συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν ἐλληνικὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὑπῆρχον ἄρματολοὶ πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀνασυσταθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφερείας Ἀξιοῦ καὶ Ἀλιάκμονος, μέχρι τῶν κόλπων τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἀρτῆς. Οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ τῆς περιφερείας Ἀγράφων, ἔχοντες δικαίωμα νὰ ὀπλοφοροῦν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Β'. Ἅρματολοὶ ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν τῆς Καστοριᾶς εἰς τὸν δρόμον μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὁδὸν Λαρίσης - Μοναστηρίου. Ἡ διαφύλαξις τῶν στενωπῶν (ντερβένια) τῆς Πίνδου, μεταξὺ Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς ἄρματολούς τῶν Ἀγράφων.

Οἱ ἐκχριστιανισθέντες Ἀλβανοὶ τῶν Μεγάρων, οἱ κατοικοῦντες τὰ 5 μεγάλα χωρία, τὰ Δερβενοχώρια, ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν Κιθαιρῶνος

καὶ Χαιρωνείας μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἐκκαθαρίζοντες τὰς περιφερείας ἀπὸ τοὺς "Ἐλληνας κλέφτες. Οἱ κλέφτες¹ ποὺ κατέφευγον εἰς τὰ βουνά ἡσαν ὀπαδοὶ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἔθνικοὶ ἥρωες κατὰ τὰς ἑλληνικὰς ἀντιλήψεις. Κατὰ τοὺς Τούρκους ἡσαν λησταί, ἀλλ' ἀπετέλουν ἀξιόλογον ἀντίπαλον διὰ τὴν δθωμανικήν κυριαρχίαν. Οἱ ἀρματολοὶ, συνεργάζομενοι πολλάκις μὲ τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς ἐπαναστάτας, ἐδημούργησαν μίαν κατάστασιν ἀμφιβολίας καὶ ἐκκρεμότητος εἰς τοὺς Τούρκους, ὅπως μαρτυρεῖ ἐν δημοτικῷ τραγούδι διὰ τὸν ἀρματολὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ κλέφτην Νικολὸν Τζοβάραν τοῦ ἔτους 1672², ποὺ ὑπῆρχεν ἀρματολὸς εἰς τὸν Λούρον καὶ κλέφτης εἰς τὸ Καρπενῆσι, ἀλλὰ καὶ μία χαρακτηριστικὴ ἀπάντησις τοῦ Φώτου Τζαβέλλα (ὑπὸ μορφὴν δημοτικοῦ τραγουδιοῦ) πρὸς τὸν Τεπλενῆλη Ἀλῆ πασᾶν³.

Τὰ δρεινὰ τῆς Ρούμελης ἀρχικῶς εἶχον διαιρεθῆ εἰς 14 ἀρματολίκια⁴, ἀργότερον περιωρίσθησαν εἰς 10-12, ηὗξήθησαν δὲ ἐκ νέου εἰς 17, ἐξ ὧν τὰ 4 εὐρίσκοντο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὄλυμπου.

Οἱ ἀρματολοὶ ἀπετελοῦντο, ἀπὸ ἀπόψεως σωματικῆς διαπλάσεως, ἀπὸ τοὺς πλέον ισχυροὺς ἄνδρας τῆς Ἐλλάδος, δρεστιβίους, κυνηγοὺς κ.λ.π. Εἰς τὴν Ἐλλάδα ἡσαν ἀπαντες χριστιανοί, ἔνεκα τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῷ εἰς τὰς ἄλλας περιφερείας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας οἱ μουσουλμάνοι ἀρματολοὶ ἀπετέλουν τὴν πλειοψηφίαν.

Οἱ ἀρματολοὶ ὠργανωμένοι εἰς μίαν ἡμιστρατιωτικὴν ὀργάνωσιν, ἔνοπλοι καὶ διάγοντες βίον ἀνεξάρτητον εἰς τὰς δρεινάς περιοχάς, ἡσαν διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀξιόλογος δύναμις, μὴ δύναμένη νὰ καταπολεμηθῇ εὐκόλως, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1736.

Ἡ διαταγὴ διαλύσεως τῶν ἀρματολῶν ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ Γ', ὡς διέλαβον ἀνωτέρω, κατὰ τὸ ἔτος 1721 εἰς τὰς περιοχὰς Κομοτινῆς, Καβάλας, Πραβίου, Βεροίας καὶ Σερβίων, τῶν ὅποιων κατὰ πλειονότητα οἱ κάτοικοι ἡσαν χριστιανοί ("Ἐλληνες), δὲν ἔσχεν ἴκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα διὰ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνος ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοὺς "Ἐλληνας ἀρματολοὺς περιοχαί, ὅπως εἰς τὰ Σέρβια ή στενωπὸς Λαρίσης - Μοναστηρίου (Σαραντάπορον). Ἡ δυναμικὴ αὐτὴ πολιτικὴ ἐφηρόμοσθη

¹ Οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν τοὺς κλέφτες καὶ «Χαιδούτ κεφερισῆ» = ἄπιστοι κλέφτες καὶ «ἰσμπαντίτ χαϊδούτ ἐσκιῶ» = κακοδρυγοί καὶ κακοποιοί κλέφτες (Β α σ δ ρ α β ἐ λ λ η, ἔ.ἄ. σ. 77, Ἑγγραφον 28).

² Ο A n h e g g e r, ἔ.ἄ. σ. 298, παραθέτει μετάφρασιν τοῦ τραγουδιοῦ εἰς τὴν γαλλικήν.

³ E m. L é g r a n d, Recueil de chansons populaires grecques, Paris 1874, σ. 81.

⁴ Οδδεμία μνεία γίνεται περὶ ἀρματολῶν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰ τουρκικά ἀρχεῖα, ἀλλὰ καὶ δι γράφων οὐδεμίαν ἀνεκάλυψε πληροφορίαν κατὰ τὴν ἔρευναν εἰς τὰ τουρκικά ἀρχεῖα Θεσσαλονίκης - Βεροίας - Ναούσης.

και ἀπό τὸν Κούρτ Ἀχμέτ πασᾶν, διτὶς διετέλεσεν ἐπὶ 15 ἔτη ἐπόπτης τῶν ντερβενίων (ντερμπεντάτη ναζήρ). Ἡ ἔξασθένησις ὅμως τῶν ἀρματολῶν ἐπέφερε τὴν ἐνίσχυσιν τῶν κλεφτῶν καὶ τοιουτοτρόπως εἴχομεν συγκρούσεις αὐτῶν, δῆλαδὴ τῶν συνεργαζομένων ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Ἐλλάδος μὲ τοὺς Τουρκαλβανούς.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρῶτοι οἱ ἀρματολοὶ συμμετέσχον εἰς αὐτὴν καὶ οἱ καπετανέοι τούτων διεκρίθησαν ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ¹.

Ἐν δψει τῶν ἀνωτέρω, βραχύτατα ἐκτεθέντων, θὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης μας ἐπὶ τῶν ἀρχείων τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ². Ἡ μελέτη τῶν ἀρχείων αὐτῶν ἔφερεν εἰς τὸ φῶς ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἐν Μακεδονίᾳ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν, ἀπάντων ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐμφανίζεται ἐν τῇ Βορείῳ Ἐλλάδι κατὰ τὸ ἔτος 1627³, δῆλαδὴ 56 ἔτη πρὸ τῆς ναυμαχίας ἐν Ναυπάκτῳ, καθ' ἣν δάφοροι ἔξεγέρσεις ἐσημειώθησαν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῶν Τούρκων, λίαν αίματηραι δῆμος διὰ τὸν ἑλληνισμόν⁴.

¹ Πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης βιβλιογραφίας, διὰ τὴν μελέτην τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον βλέπε καὶ 1) A s h i k P a s h a Z a d é, Von Hirtenzelt zur hohen Pforte κ.λ.π., Graz 1959. 2) I v a n S a k a z o v, Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, Berlin und Leipzig 1929. 3) S e m s e d d i n S a m i, Kamus-I-Turki, Istanbul 1314. 4) I. H l o r o s, Lexicon Turko-Ellenikon, Istanbul 1900. 5) G. F i n l a y, History of the Greek revolution, Edinburg-London 1861-1877. 6) F r. P o u q u e v i l l e, Voyage dans la Grèce, Paris 1820. 7) J. d e H a m m e r, Histoire de l'empire ottoman, Paris 1837. 8) Ὁ Βούλγαρος συγγραφεὺς Matkovski εἰς τὸ περιοδικὸν Izvestija na Instituta za Istorija τόμος 14-15 (1964) καὶ εἰς τὰς σελ. 195-212 ἐδημοσίευσε πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haydutite в Македонија прे́врата половина на XVII век (Οἱ Χαῖδονοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰώνος) βουλγαριστί. 9) Τελευταίας ὁ Ρουμάνος συγγραφεὺς S. Jancovici εἰς τὸ περιοδικόν Studii și articole de Istorie, τόμος VI (1964) 47-60, ἐδημοσίευσε πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haiducia in Balcani. Forma de lupta socială și antiotomana (Ἡ κλεφτουριά εἰς τὰ Βαλκάνια, μορφὴ κοινωνικοῦ καὶ ἀντιοθωμανικοῦ πολέμου) ρουμανιστί. Ἡ πραγματεία παρουσιάζει ἐνδιαφέρον παρ' ὅλην τὴν πτωχὴν βιβλιογραφίαν καὶ τινὰ τολμηρὰ σημειεράσματα, εἰς τὰ ὅποια καταλήγει ὁ συγγραφεὺς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφὴν καὶ τὰ αἵτια τῆς ἐμφανίσεως τῆς κλεφτουριᾶς πρὸ τοῦ 17ου αἰώνος. Ὁ συγγραφεὺς παραλείπει ὡσαύτως νὰ μνημονεύσῃ τὰς πηγὰς τῶν ίστορικῶν ἀρχείων Μακεδονίας, ἄτινα ἐδημοσίευσα, τῶν ὅποιων δῆμος ποιεῖται χρῆσιν (ξ.ά. σελ. 54, 55, 56) ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ. Ἐπίσης οὐδέν διαλαμβάνει περὶ ἀρματολῶν εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν, Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν κ.λ.π., περιορίζων τὴν μελέτην του μόνον εἰς τὴν ὄργανωσιν καὶ δρᾶσιν τῶν κλεφτῶν (Haiducia).

² Ἰστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ξ.ἄ.

³ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6.

⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, Ἀθῆναι 1925, τ. 5, μέρος Β', σ. 87. E. Charrière, Négociations de la France dans le Levant, τ. III σ. 262.

Γενεσιουργός αἰτία, διὰ τὴν ὅποιαν ἔθεσπίσθη ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὡς ἐμφανίζεται ἐκ τῶν ἀρχειακῶν τούτων ἑγγράφων, εἶναι ἡ διώξις τῆς ληστείας. Φορεὺς τῆς ληστείας εἶναι ὁ κ λέφτης. Ἐσκιᾶ τὸν ἀπεκάλουν οἱ Τοῦρκοι, χαῖντον κ οἱ Σλάβοι, οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὴν συλλογὴν τῶν τουρκικῶν ἑγγράφων, ποὺ ἐδημοσίευσα, οἱ κλέφτες ἀποκαλοῦνται ἀπὸ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν λησταί, κακοῦργοι, ἐπαναστάται.

Θ' ἀσχοληθῶ δι' δλίγων μὲ τὸν κλέφτην, διὰ τὸν ὅποιον πολὺς ρομαντισμὸς ἐπεκράτησεν καὶ ἀχαλίνωτος ἀφέθη ἡ φαντασία τῶν παλαιοτέρων ἴστοριογράφων, περιηγητῶν καὶ λογοτεχνῶν, οἵτινες ἔθιξαν τὸ σκοτεινὸν εἰσέτι τοῦτο κεφάλαιον τῆς ἑθνικῆς μας ἴστοριας.

Ἡ βιαία μετατροπὴ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν Ἑλλήνων, εὐθὺς μετὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, εἰς σουλτανικὴν καὶ ἡ διανομὴ αὐτῆς διὰ νομῆν καὶ διακατοχὴν εἰς ἴσχυροὺς Τούρκους φεουδάρχας, ἵδια γόνους τῶν κατακτητῶν (ἐβλιαλὶ φατιχάν) διαπρέψαντας ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐγκατάστασις εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Μακεδονίας Τούρκων ἀγροτῶν ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰκονίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Κονιαλῆδες - Κονιάροι), ἐζημίωσαν τὰ μέγιστα τὸν Ἑλληνα τῆς ὑπαίθρου, ἀποζῶντα ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς, ἔθεωρήθησαν δὲ ὡς ἀρπαγὴ τῆς πατρικῆς κληρονομίας καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μόχθου. Παράλληλα πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἡ τιμῇ, ἡ σωματικῇ ἀκεραιότης, ἡ ἀσφάλεια, εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσιν τῶν ἀπλήστων Τούρκων φεούδαρχῶν. "Ἄν δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ (Φατίχ) καὶ τῶν διαδόχων του σουλτάνων παραχωρήθεντα προνόμια¹ ἔσχον εὐεργετικήν τινα ἐπίδρασιν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἀστικῶν κέντρων, εἰς τὸν ἀγρότην καὶ τὸν βοσκὸν ἐλαχίστην ἔσχον ἀπήχησιν.

Οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ τῆς ὑπαίθρου, ἵδια τῶν δρεινῶν περιοχῶν, ἀνυπότακτοι καὶ φιλελεύθεροι, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν διοικητικὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν κατάχρησιν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, ἀντελήφθησαν ταχέως ὅτι καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ δουλείαν. Καὶ ὡς νὰ μη ἥρκουν αὐτὰ τὰ ἀφάνταστα δεινά, ἐπεξετάθη μετ' δλίγας δεκαετηρίδας καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομάζωματος (ντεβισιρέμ), ἐκ τῶν σκληροτέρων δοκιμασιῶν, αἵτινες ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ παιδομάζωμα, περὶ τοῦ ὅποιού θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω, ὑπῆρξε λίαν ὀδυνηρὸν διὰ τὴν ἐλληνικὴν οἰκογένειαν καὶ ἐπιβλαβέστατον διὰ τὴν ἐλληνικὴν φυλήν.

¹ Περὶ τῶν προνομίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας βλέπε ίδιος Ν. Πανταζόπουλος εἰς «Ἀρχείον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου», τ. 1(1943), σ. 449, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία. Ἰστορικά Αρχεῖα Μακεδονίας, Β' σ. 1, 33, 57 καὶ Γ' σ. 1, 2, 3 κ.ε.

Οἱ δρεινοὶ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, παράλληλα πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἐπεδίδοντο καὶ εἰς τὴν ληστείαν καὶ τὴν ζωκλοπήν, ὑπολείμματα τῆς ὁποίας ἔχομεν διαπιστώσει μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων¹. Ἡ ληστεία δμως γεννᾷ τὴν ἀνυποταξίαν, ὅπου δὲ ὁ δυνάστης ἀρπάζει τὴν ἰδιοκτησίαν, προσβάλλει τὴν τιμήν, ἐπιβάλλει δυσβάστακτον φορολογίαν, ὥθετὶ τὸν φύσει ἀνυπότακτον δρεινὸν κάτοικον εἰς τὴν ληστείαν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς ἐκδικήσεως². Ὑπὸ τὰς συνθήκας λοιπὸν αὐτὰς πολλοὶ κάτοικοι τῶν δρεινῶν περιοχῶν καὶ τῶν δρεινῶν προσβάσεων ἥρχισαν νὰ ἐγκληματοῦν κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς ἔξουσίας, νὰ φυγοδικοῦν, νὰ ληστεύουν καὶ τελικῶς νὰ τρέπωνται εἰς τὰ ὅρη, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀποσπασμάτων διώξεως. Ἐγένοντο λοιπὸν φυγόδικοι, κατήρχοντο εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἐπετίθεντο εἰς τὰς δρεινὰς διαβάσεις (ντερβένια) κατὰ τῶν διερχομένων ἴδιωτῶν ἡ καραβανίων, ἐλάμβανον βιαίως τὴν τροφήν των, τὸν ἴματισμόν, ἀνταποδίδοντες τὰ ἵσα εἰς τὸν κατακτητήν. Αὐτὸς ὁ κλέψας της Μακεδονίας ἥρχισε νὰ παρεμβάλῃ σοβαρά προσκόμματα εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, μὴ δυναμένην νὰ ἐπιβάλῃ τάξιν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωμένην ν' ἀντιμετωπίζῃ ἐξωτερικοὺς κινδύνους³. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ἡ ναγκάσθησαν οἱ Τούρκοι νὰ προσλάβουν ἐκ τῶν ἴδιων κλέφτικων δύμάδων τοὺς πλέον ἐπιφανεῖς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους Χριστιανούς, διαθέτοντας αἴγλην τινὰ καὶ ἐπιβολὴν εἰς τὰς δρεινὰς περιοχάς, κυρίως ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν περιοχῶν (Βλάχους) εἰς τὴν ὑπηρεσίαν διώξεως τῆς ληστείας καὶ τῆς φυλάξεως τῶν ντερβενίων καὶ γενικώτερον τῆς ὑπαίθρου, παραχωρήσαντες εἰς αὐτὸὺς διάφορα προνόμια. Ἀνέθεσαν λοιπὸν οἱ Τούρκοι, φρονίμως σκεφθέντες, τὴν διατήρησιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου εἰς τοὺς ἴδιους ἀνυποτάκτους πληθυσμούς, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἐπιτύχουν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 2.

¹ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 2.
² Ι. Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ, σ. 35 κ.έ. Βακαλόπουλος, ξ.ά. τ. 2, σ. 317 κ.έ.

³ Κ. Κούμα, Ἰστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12, σ. 542 κ.έ.

⁴ Δ. Αἰνιᾶνος, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, «Βιβλιοθήκη τοῦ Λαοῦ», σ. 272. Βακαλόπουλος, ξ.ά. σ. 215.

δίωξιν τῶν κλεφτῶν¹. Μέτρον σοφὸν διὰ τὸν κατακτητὴν, τὸ ὅποῖον ὅμως προεκάλεσεν ὁμηρικοὺς ἀγῶνας μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἴστορίας δεῖται ἰδιαιτέρας ἐρεύνης.

Οἱ πρῶτοι Ἑλληνες ἀρματολοὶ ἐμφανίζονται ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς² τὸ ἔτος 1627 εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας - Ναούσης, ἐντεταλμένοι τὴν δίωξιν τῆς ληστείας εἰς τὴν ὕπαιθρον. Τὰ δημοσιευθέντα παρὰ τοῦ γράφοντος τουρκικὰ ἔγγραφα εἶναι τὰ παλαιότερα, ἐξ ὄσων γνωρίζομεν, καὶ μοναδικὰ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν, δικαιούμεθα ὅμως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν καὶ παλαιότεροι ἀρματολοί. Ἡ περιφέρεια Βεροίας - Ναούσης ἐμφανίζεται ὡς ἡ πρώτη ἀρματολικὴ περιφέρεια ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ παρελαύνοντες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὰ δημοσιευόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα εἶναι Ἑλληνες, φέρουν δόνματα ἐλληνικά, παρ' ὅλον ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν Σλάβοι (Βούλγαροι). Σλάβοι ἀρματολοὶ καὶ χατδοῦκοι (κλέφτες) ἔδρων βορειότερον³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1628 διορίζονται παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἔτεροι 12 ἀρματολοὶ Ἑλληνες μὲν ἀρχιαρματολὸν τὸν Δῆμον Νίκου καὶ μὲ προστιμὸν τὴν φύλαξιν τοῦ ντερβενίου Μεγάλου Ἀγιάννη τῆς Βεροίας. Παρ' ὅλα ὅμως τὰ μέτρα ἀσφαλείας τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τὸ ντερβένιον τοῦτο προσβάλλεται⁴ ἀπὸ 70 κλέφτες, οἵτινες φέροντες καὶ σημαίας (μπαϊράκ) ἐλήστευσαν καραβάνιον ἀπὸ Ἐβραίους καὶ Ἑλληνας ἐμπορευομένους, μεταβαίνοντας εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν τῆς Ἐλασσόνος. Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1660 ἥως τὸ ἔτος 1700 περίοδον οἱ ἀρχικλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων Περδικάρης, Πολύζος ἢ καπετάνιοι Καλόγηρος, ἐκ Ναούσης ἀμφότεροι, Παναγιώτης Γράφας ἀπὸ τὸ Κουστοχῶρι τῆς Βεροίας, καπετάνιοι Μπα-

¹ Διὰ τὰ προνόμια τῶν ἀρματολῶν, τὰ ὅποια παρεχώρησεν ἡ τουρκικὴ διοίκησις, βλέπε Α π h e g g e r, Martoloslar κ.λ.π. σ. 282, 293, 295.

² Β a σ δ ρ a β ἐ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6, 49, 51, ἔνθα καὶ μετάφρασις τῶν τουρκικῶν ἔγγραφων. Βλέπε ἐν συνεχείᾳ τὴν ὅλην ἐργασίαν.

³ Διὰ τοὺς Σλάβους ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες τῆς Βορείου Μακεδονίας, βλέπε τὴν συλλογὴν ἔγγραφων Turski Izvori κ.λ.π., Σκόπια 1961, τ. 2, εἰς τὸ νέον σλαβικὸν ἰδίωμα τῆς γλώσσης τῶν Σκοπίων. Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις ἔστω καὶ περιληπτικῆς μεταφράσεως τῶν ἔγγραφων τούτων εἰς μίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καθιστᾷ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην συλλογὴν δύσχρηστον. Βλέπε καὶ M a t k o v s k i εἰς τὸ περιοδικὸν «Glasnik» τ. 5 (1961), τεύχος 1, σ. 99-125. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν. Κατὰ τὴν ἑκτύπωσιν τῆς παρούσης πραγματείας περιήλθεν εἰς χεῖρας μου ὁ α' τόμος (1607-1699) τῆς ἐν Σκοπίοις ἐκδοθείσης συλλογῆς ὑπὸ τὸν τίτλον Documents turcs sur l' histoire du peuple macédonien. Ἐπιφυλάσσομαι εἰς πρότην εὑκαιρίαν ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην συλλογὴν.

⁴ Β a σ δ ρ a β ἐ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες σ. 7, 51. Διὰ τὰς τρεῖς καταλήψεις τῆς Βεροίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους βλέπε καὶ «Ἐπιθεώρησιν Τέχνης» τεύχος 122-123 (1965) 152-157, ἔνθα πραγματεία τῆς Καίτης Σταθούλου - Α σ δ ρ α χ ᾱ.

λαμπάνης, ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, καὶ Ἀνδρέας Σερμπέτης, ἐπὶ κεφαλῆς ὄμάδων κλεφτῶν ἀναστατώνουν κυριολεκτικῶς τόσον τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ὅσον καὶ τοὺς κατὰ τεκμήριον διώκτας των ἄρματολούς, μὲ διαρραγάγάς καὶ ληστείας, ματαίως δὲ ἀγωνίζεται ἡ τουρκικὴ διοίκησις νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν. Τὸ προσωπικὸν γόνητρον τοῦ ἄρματολοῦ, ἀδυνατοῦντος νὰ ἑκτελέσῃ ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις, προσεβάλλετο ἐκ τῆς δράσεως τῶν δραγνωμένων κλεφτῶν. Ἐπηκολούθουν ὡς ἐκ τούτου μάχαι μεταξὺ ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ ἀρκετοὶ κλέφτες ἔξωντάνοντο ἢ συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι κατεδικάζοντο κατὰ κανόνα εἰς τὸν δὲ ἀγχόνης θάνατον μετὰ συνοπτικὴν διαδικασίαν παρὰ τοῦ τουρκικοῦ δικαστηρίου τῆς Βεροίας.

Βλέπομεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων ὅτι τὸ Βέρμιον καὶ τὰ Πιέρια προηγοῦντο εἰς τὸν ἄρματολισμὸν καὶ τὴν κλεφτουριάν τῶν ἄλλων περιφερειῶν¹. Τοῦτο ὀφείλεται καθ' ἡμᾶς, ἐκτὸς τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος τῶν δρεσιβίων Μακεδόνων, καὶ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἐδάφους τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας², διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι καὶ συνεχόμεναι δροσειραὶ ὑπῆρχαν ἀνέκαθεν τὰ κατάλληλα δρμητήρια καὶ καταφύγια, ἄτινα ὡς ἐκ τῶν ἐδαφικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως διηγούλων τὴν διαφυγὴν τῶν κλεφτῶν, καθιστῶντα δύσκολον καὶ τὴν δίωξιν αὐτῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη 1682 καὶ 1683 οἱ κλέφτες τῆς Βορείου καὶ Κεντρικῆς Μα-

¹ Ό C a r e l, πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς Σμύρνην, εἰς τὸ ἔργον του «Σύντομος Ἰστορία τῶν νεωτέρων Ἐλλήνων», σ. 81-95, γράφει ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἄρματολῶν, τὸ ὄπιον κατά τὴν συνθήκην τοῦ Πασσάροβιτς (1718) εὑρίσκετο ἐν πλήρει ἀκμῇ, ἥρχιζεν ἀνατολικῶς (;) τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπέξετείνετο ἔως τὰ νότια σύνορα τῆς Λεβαδίας. Ό καθηγητῆς B a c a l ó p o u λ o c, ἔ.ἄ. τ. 2, σ. 320 κ.ἔ., στηριζόμενος εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ H e u z e y (Discours historiques κ.λ.π.), τοῦ N e p o u l o n (Histoire moderne), τοῦ F a u r i e l (Chants populaires κ.λ.π.), φέρει τὸ πρῶτον ἄρματολίκι εἰς τὸν «Ολυμπὸν ὡς συσταθὲν κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14ου αἰώνος. Πότε δῆμος ἔδρασεν δὲ Καραμιχάλης;

² Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν τὸν ἄρματολὸν Μεϊντάνην καταγόμενον ἀπὸ τὸ χωρίον Ράκοβον τῶν Σερβίων, τὸν ὄποιον φέρει ὁ Κ a s o m o u l i c (τ. 1, σ. 64) ὡς καταγόμενον ἐκ Κοζάνης, ἐνῷ μᾶλλον ἀπόγονοί του μετόκησαν ἐκεῖ ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ M i g. K a l i n d e r («Οἰκοδομὴ» Ἐπετ. μητροπόλεως Σερβίων καὶ Κοζάνης σ. 295-320) καὶ ἀπὸ τοὺς ὄποιοὺς προήλθεν ὁ λόγιος ἴερεὺς τῆς Κοζάνης Παπαχαρίστης Μεϊντάνης (Μεγδάνης). Αἱ πληροφορίαι τοῦ ἰστοριογράφου K. Σ. ά θ α («Χρυσαλλίς» τ. 3 (1865), Π a p a r o n γ o p o u l o u (τ. 5 μέρος Β', σ. 187), Βλαχογιάννη ἐν K a s o m o u l i c (τ. 1 σ. 6 ὑποσ. 1) ἀφοροῦν τὸν συνώνυμον ἄρματολὸν Πάνον Μεϊντάνην ἐκ Κατούνας τῆς Αιτωλοακαρνανίας φονευθέντα εἰς Ἀγγελόκαστρον τὸ ζητος 1717, τούτους τὸν 17 ἔτη βραδύτερον τοῦ Μακεδόνος Μεϊντάνη, τὸν ὄποιον ἀναφέρει ὁ Κασομούλης. Ό καθηγητῆς B a c a l ó p o u l o c («Ελληνικά» τ. 13 σ. 163-164) ὁρθῶς διαχωρίζει τοὺς Μεϊντάνηδες στηριχθεὶς εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ Λ ά μ p o u l o (Δελτ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐταιρ. τ. 6 σ. 163-164) καὶ τοῦ Κ a s o m o u l i c (ξ.ά.) ὁρθῶς ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν τῆς ἐκ Μακεδονίας καταγωγῆς τοῦ Μεϊντάνη.

κεδονίας δροῦν διαδικῶς κατὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως καὶ περιφερόμενοι ἔφιπποι καὶ πεζῇ προκαλοῦν τοιαύτας ἀναστατώσεις¹, ὥστε ἡ τουρκικὴ διοίκησις ἡναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν ἀρματολῶν² καὶ νὰ λάβῃ σκληρὰ μέτρα κατὰ τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ βαρείας ποινάς εἰς πάντα Τούρκον, ὁ δόποιος ἔξηναγκάσθη ἡ ἐπιέσθη καὶ τελικῶς ἡνέχθη τὴν ὑπὸ τῶν κλεφτῶν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἀρχείου Βεροίας διαπιστοῦται διὰ πρώτην φορὰν ἡ ὑπαρξίς Ἑλλήνων κλεφτῶν εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεργασία αὐτῶν μὲ κλέφτες τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας. Χαρακτηριστικὸν τῆς συνεργασίας καὶ τῆς δράσεως τῶν κλεφτῶν αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐπίθεσις, τὴν δόποιαν ἐνήργησαν ἐναντίον ἐμπορευομένων, μεταβαινόντων εἰς τὰς ἐμποροπανηγύρεις τῆς Μοσχοπόλεως, Δόλιανης καὶ Ἐλασσόνος, τοὺς δόποιους καὶ ἀπεγόμνωσαν.

Κατὰ τὴν ᾓδιαν ἐποχὴν, ἔνεκα τῶν πολλῶν ὑπερβασιῶν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, πολλοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου Μηλιά³ τῶν Πιερίων - Ὁλύμπου ἐτράπησαν διαδικῶς εἰς τὰ ὅρη, πυκνώσαντες τὰς τάξεις τῶν κλεφτῶν. Οἱ Τούρκοι ἐκδικούμενοι διήρπασαν τὰ περιουσιακὰ ἀγαθὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου τούτου καὶ ἔξετόπισαν τὰς συζύγους καὶ τὰ τέκνα των εἰς ἄλλας ἐπαρχίας. Δὲν παρῆλθεν δῆμος πολὺ διάστημα καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ χορηγήσουν ἀμνηστείαν γενικωτέρας μορφῇς, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι οἱ κλέφτες θὰ μετενόσουν καὶ θὰ ἐπέστρεφον εἰς τὰ χωρία των, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν περαιτέρω εἰρηνικῆς διαβιώσεως.

Κατὰ τὸ ἔτος 1699 ἔξεδόθη αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον⁴, ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει ὅτι οἱ διοιρίζομενοι Ἑλληνες ἀρματολοὶ εἰσέπραττον παρανόμως παρὰ τῶν διερχομένων ἐκ τῶν ντερβείων ἐμπόρων καὶ διαβατῶν φόρον διαβάσεως (μπάτσι μουρούρ) καὶ ὅτι παράπονα τῶν ἀδικουμένων εἶχον φθάσει μέχρι τῆς Ὅψηλῆς Πύλης, ἡτις θορυβηθεῖσα διέταξε τὸν μουτεσαρίφην Θεσσαλονίκης, ἔχοντα εὑρυτάτην διοικητικὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν καζάδων Ἰωαννίνων, Λαρίσης, Σερβίων, Δοϊράνης, Γρεβενῶν, Γενιτσῶν, Στρωμνίτσης, Μοναστηρίου, Περλεπέ καὶ Κιοπρουλού, νὰ ἀντικαταστήσῃ τοὺς Ἑλληνας ἀρματολοὺς διὰ Τούρκων. Οἱ μουτεσαρίφης Χασάν πασᾶς, μὴ εὐρίσκων προφανῶς Τούρκους καταλλήλους καὶ προθύμους νὰ διάγουν τὸν τραχὺν καὶ ἐπικίνδυνον βίον τοῦ ἀρματολοῦ, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ

¹ Βασδραβέλλη, ξ.ά. σ. 10, 59, 60-64.

² Φαινέται ὅτι οἱ κλέφτες ὑπαντες ἡσαν Ἑλληνες, διότι οἱ Τούρκοι τοὺς Ἀλβανούς κλέφτες ἡ ἀρματολούς ἀποκαλοῦν εἰς τὰ μνημονευόμενα ἔγγραφα «ἀρναούτ ἐσκιά ἡ ἀρναούτ μερτιλόζ».

³ Βασδραβέλλη, ξ.ά. σ. 11 καὶ 62.

⁴ Ξ.ά., σ. 12, 64.

προσλάβη 'Αλβανούς ώς ἀρματολούς¹. Οἱ Ἀλβανοὶ δμως, εἰθισμένοι εἰς τὴν ληστείαν², ἐντὸς δλίγων ἐτῶν ἔξειλίχθησαν εἰς τυράννους ὅλων ἐκείνων τῶν περιφερειῶν, ἀδικοπραγοῦντες καὶ ληστεύοντες ἀδιακρίτως τοὺς κατοίκους, τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὄποιων, ἀφελῶς σκεπτομένη ἡ τουρκικὴ διοίκησις, εἶχεν ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτούς.

'Ιδιαιτέρως ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν, οἵτινες ἀδυνατοῦντες νῦν ὑπομείνουν τοὺς ἐκβιασμούς, τὰς διαρπαγάς καὶ τὰ ἄλλα δεινά, ἄτινα ὑφίσταντο παρὰ τῶν δργάνων αὐτῶν ἀσφαλείας τῆς παραπαιούσης διοικήσεως, ἡναγκάζοντο νῦν καταφεύγουν ὁμαδικῶς εἰς τὰ δρεινά κρησφύγετα τῆς Μακεδονίας, πυκνοῦντες τάξ τάξεις τῶν κλεφτῶν καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἀντεκδικήσεις. Οἱ Ἐλληνες ἀρματολοὶ ἀπωλέσαντες τὰ ἀρματολίκιά των ἥνωθησαν μετὰ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀμφότεροι ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀρματολῶν καὶ ντερβεναγάδων, ἐπιδιώκοντες ἀφ' ἐνὸς ν' ἀποδεῖξουν αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ν' ἀμυνθοῦν κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν των. 'Εκτοτε νομίζω ὅτι χρονολογεῖται ὁ συνεχῆς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ὑπεισῆλθον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους³, ιδίᾳ ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἀρχικῶς καὶ ἀργότερον ἐν τῇ Κεντρικῇ καὶ Ἀνατολικῇ, καὶ ἀπεκορυφώθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ Τεπελενῆ. 'Αργότερον, ώς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, οἱ Ἀλβανοὶ ἀρματολοὶ ἐδιώχθησαν παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ἀλλ' ὁ ἀνεπιθύμητος αὐτὸς παράγων, τὸν ὄποιον οἱ Τοῦρκοι ἐκόσμουν μὲ τὰς χειροτέρας ὕβρεις⁴, ἀπαξ ὑπεισελθών ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοίκησει τοῦ τουρκικοῦ κράτους, δὲν ἥτο εὔκολον ν' ἀπομακρυνθῆ.

'Αρχομένης τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἔτους 1705 εἶχε διαταχθῆ διά σουλτανικοῦ φιρμανίου ἡ στρατολογία νέων χριστιανοπαίδων πρὸς πύκνωσιν τῶν τάξεων τῶν γενιτσαρικῶν ἔστιῶν (γενιτσαρίν ὁτζακλαρῆ). Εἰς τὸ φο-

¹ 'Ωστε ἀντιθέτως ἀπὸ ὅτι μέχρι σήμερον ἥτο γνωστὸν (βλέπε καὶ Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ, σ. 25 ὑπο.) εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, ἐκατὸν ἔτη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀλῆ Τεπελενῆ, εἶχον διορισθῆ παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως Ἀλβανοὶ ἀρματολοὶ, ντερβεναγάδες καὶ δροφύλακες (παντούρ).

² Βασδραβέλλη, ξ.ά. σ. 104.

³ Ι. Βασδραβέλλη, 'Η Ἀρβανιτοκρατία στὴ Δυτική Μακεδονία, «Λαογραφία», τ. 12 (1940). Τοῦ ἰδίου, 'Η Ἀρβανιτοκρατία στὴν Ανατολική Μακεδονία καὶ ἡ καταστολὴ τῆς, «Σερραϊκά Χρονικά» τ. 3 (1959). Τοῦ ἰδίου, 'Αρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 13. Δυστυχῶς τὸ θέμα τοῦτο τῆς Ἀρβανιτοκρατίας εἰς τὸν ἐλληνικὸν χῶρον, συναφές μὲ τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν ἴστοριαν, ἔξαιρέσει μικρῶν τινων ἐργασιῶν, δὲν ἐμελετήθη ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἴστορικοὺς παρ' ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζει.

⁴ Βασδραβέλλη, ξ.ά. σ. 104. Οἱ Τοῦρκοι ἀπεκάλουν τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφά τους, «Χαμπιτζί οὐτ τινὲτ ρεντῆ οὐλ χιλκᾶ, φιρκάι ρεζιλέ» (ταπεινῆς καταγγῆς, εὐτελοῦς δημιουργίας, ἀχρείους).

βερὸν αὐτὸν μέτρον τοῦ παιδομαζώματος, ώς γνωστόν, ὑπέκειντο ὅλοι οἱ ὑπὸ τὸν διθωμανικὸν ζυγὸν διαβιοῦντες χριστιανοὶ λαοὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ σιλιχτάρης τῶν ἀνακτόρων Ἀχμέτ Τσελεμπῆ¹ μετέβη εἰς τὴν Νάουσαν, ἵνα στρατολογήσῃ ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς πεντήκοντα ἐπιλέκτους μικροὺς ἔλληνόπαιδας, προορίζομένους διὰ γενιτσάρους, ἀλλ’ οἱ κάτοικοι τῆς Ναούσης ὅχι μόνον ἀντέδρασαν κατὰ τῆς στρατολογίας τῶν τέκνων των, ἀλλ’ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀρματολὸν Ζήσην Καραδῆμον μετὰ τῶν δύο νιῶν του καὶ τῶν δπαδῶν του, συνεπλάκησαν μετὰ τῶν Τούρκων, ἐφόνευσαν τὸν στρατολόγον καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν καὶ ἀκολούθως, ἀνερχόμενοι εἰς ἔκατόν, ἐτράπησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως δασώδη δρη, ἐπιτιθέμενοι ἐκεῖθεν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διασαλεύοντες τὴν τάξιν. Ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τοῦ σώματος τοῦ Καραδῆμου τὸν μπουλούκμπασην τῆς Βεροίας Ρετζέπ ἀγᾶ, ἥγονμενον ἐπιλέκτου καὶ σοβαρᾶς δυνάμεως Τούρκων στρατιωτῶν. Οἱ ἀντίπαλοι συνεκρούσθησαν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Καραδῆμου πλησίον τοῦ ποταμοῦ τῆς Ναούσης Ἀραπίτσα, ἡ δὲ ἐπακολουθήσασα μάχη ὑπῆρξε λυσσώδης καὶ σκληρὰ κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔγγραφον. Οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν δι’ ὑπερτέρων δυνάμεων νὰ ἐπιτύχουν τὴν κύκλωσιν τοῦ ἔλληνικοῦ σώματος, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν. Ὁ Καραδῆμος παρὰ τὴν κρατερὰν ἄμυναν, εὑρισκόμενος πρὸ ὑπερτέρων δυνάμεων τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἥναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μαχόμενος πρὸς τὰς δυσπροσίτους κορυφὰς τοῦ Βερμίου, κατὰ τὴν ὑποχωρησιν ὅμως ἐφονεύθη μαχόμενος καὶ μία ὁμάς ἀρματολῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο οἱ δύο νιοί του καὶ ἕξ δπαδοί, ἥχμαλωτίσθη, τῶν ὑπολοίπων διαφυγόντων τελικῶς. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες μετεφέρθησαν εἰς τὴν Βέροιαν καὶ ἐδίκασθησαν ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου τῆς πόλεως, προεδρεύοντος τοῦ καδῆ Χαλῆλ ἐφέντη, μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐνόπλου στάσεως, ἀνθρωποκτονίας καὶ ληστείας. Ἡ καρτεροψυχία, τὸ θάρρος καὶ ἡ τόλμη τῶν κατηγορούμένων ὑπῆρξαν παροιμιώδεις καὶ ἀντάξιαι τῆς παραδόσεως τῶν Ἐλλήνων κλεφτῶν. Ὅπως διαλαμβάνει τὸ διασωθὲν πρακτικὸν τῆς δίκης «ἐ τὸ λ μη σα ν γὰ διακηρύξουν διὰ τῶν ἀκαθάρτων χειλέων των ὅτι εἴμεθα ἀρματωλοὶ καὶ διακηρύττομεν τὰ φρονήματά μας». Κατεδικάσθησαν ἀπαντες εἰς τὸν δι’ ἀγχόνης θάνατον, ἐκρεμάσθησαν εἰς τὸν διασωζόμενον εἰσέτι ίστορικὸν πλάτανον τῆς Βεροίας, αἱ δὲ ἀποκοπεῖσαι κεφαλαὶ των, κατὰ μακάβριον τουρκικὸν ἔθιμον, ἀπεστάλησαν εἰς τὸν βαλῆν τῆς Ρούμελης. Ταντοχρόνως συνελήφθησαν εἰς τὴν Νάουσαν καὶ τὴν περιοχὴν αἱ οἰκογένειαι τοῦ ἀρματολικοῦ αὐτοῦ σώματος, 40 ἄνδρες καὶ 29 γυναῖκες, καὶ μετήχθησαν εἰς τὰς φυλακάς τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ τουρκικὴ αὐτὴ δίωξις τοῦ Καραδῆμου ἐστοίχισε κατὰ τὰς τουρκικὰς

¹ Ἐ.ἄ., σ. 13, 69-72.

πηγάς 74.387 χρυσᾶ γρόσια, ποσὸν σοβαρὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἑκείνην.

Τὸ θύρρος τοῦ ἡλληνικοῦ ἀρματολικοῦ σώματος τῆς Ναούσης καὶ ἡ ἐπίθεσις κατὰ τὸν Τούρκων στρατολόγων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄρνησις νὰ παραδώσουν τὰ τέκνα των, τὰ προοριζόμενα διὰ γενιτσάρους, ἀποτελεῖ μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἴστοριάν τοῦ ἀρματολισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἐξ ὅσων γνωρίζω. Εἰς τὰς ψυχάς τῶν ἀνδρείων αὐτῶν πολεμιστῶν, ἀρνουμένων νὰ συμμορφωθοῦν εἰς τὰς ἐπιταγὰς κράτους ἀπεράντου καὶ ἰσχυροῦ, δπως ἡτο τότε ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, τὸ δόπον είχεν ἥδη ἀπὸ 200 καὶ πλέον ἐτῶν ἐπιβάλει αὐτὸ τὸ σκληρὸν μέτρον τοῦ παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ), ἡ ἔνοπλος ἀντίστασις καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐπίθεσις, ἀποδεικνύουν ἀναντιρρήτως τὴν ἀπαράδεκτον συμπεριφοράν τοῦ δυνάστου, τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἔνοπλον δργάνωσιν τοῦ ἡλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας. Εἶναι τὰ σπέρματα μιᾶς κυνοφορουμένης καὶ ὠργανουμένης ἐπαναστάσεως, διότι ἔκτοτε, ὡς θὰ ἵδωμεν ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὰ βουνὰ τῆς ἐλευθερίας καταφεύγουν ὁμαδικῶς οἱ καταδυναστευόμενοι "Ἑλληνες καὶ σφυρηλατοῦνται ἑκεῖ, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, τὰ δνειρα καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ δουλεύοντος Γένους.

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1710 καὶ 1711 Ἐλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, καθὼς καὶ Ἀλβανοί, ἴδιαιτέρως δρῶντες, ἀλλὰ καὶ συνεργαζόμενοι, ἐπιτίθενται τόσον εἰς τὴν περιοχὴν Μοναστηρίου καὶ τὴν "Ηπειρον, δσον καὶ εἰς τοὺς καζάδες Ἐδέσσης καὶ Γενιτσῶν ἐναντίον ντερβενίων καὶ χωρίων καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφά¹. Ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης, ενρισκόμενος ἐν Σόφιᾳ, διετάχθη νὰ περιοδεύσῃ τὴν Ρούμελην² καὶ νὰ προβῇ εἰς ὠργανωμένην ἐκστρατείαν κατὰ τὸν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν Ἐλλήνων καὶ Ἀλβανῶν. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ συμπίπτουν χρονολογικῶς μὲ τὴν κατὰ τὸν Τούρκων ἐπίθεσιν τῶν Ρώσων, ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, δστις διὰ προκηρύξεών του προσεπάθησε νὰ ἔξεγειρῃ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου κατὰ τὴν Τουρκίας ὑποσχεθεὶς πολλὰ ἀνταλλάγματα.

Αἱ προκηρύξεις ἑκεῖναι ἐπηρέασαν³ τὸν ἡλληνικὸν λαόν, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας ἐμνημονεύετο εἰς τὰς ἡλληνικὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ οἱ "Ἑλληνες ὑπόδουλοι ἀπὸ τὴν δρθόδοξον Ρωσίαν πολλὰ προσεδόκουν. Ἡ ἥττα δμως τῶν Ρώσων παρὰ τὸν Προύθον, δὲν ὑπέσχετο τότε τὴν ἀναμενομένην συνδρομήν⁴. Παρ' ὅλον ὅτι ἐλλείπουν περισσότεραι πληροφορίαι διὰ τὴν ἐποχὴν ἑκείνην, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἔκτοτε οἱ "Ἑλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, ἥρχισαν νὰ συνειδητοποιοῦν τὴν ἴδεαν,

¹ Ε.ἄ., σ. 15, 72-74.

² Μέρτζιον, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἰστορίας, σ. 269-271.

³ Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 449 κ.έ. Παπαρρηγόπουλος, Ἰστορία τοῦ ἡλληνικοῦ έθνους, τ. 5 μ. β', σ. 129 κ.έ.

⁴ Brückner, Peter der Grosse, σ. 471.

ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὅποιαν, ὅργανούμενοι καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Ρωσίαν, θά ἐπετύγχανον διὰ τῆς συνδρομῆς της μίαν ἡμέραν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Οἱ ἀναβρασμὸς τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας ἔξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, διότι κατὰ τὸ ἔτος 1714 διὰ σουλτανικοῦ φιρμανίου¹ διετάχθη συστηματικὴ ἐκστρατεία διὰ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ γενιτσάρων ἐναντίον τῶν κλεφτῶν τῆς περιοχῆς Γενιτσῶν καὶ Ἐδέσσης πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς σοβαρᾶς διασαλευθείσης τάξεως εἰς τὴν Ὀπαθρόν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι παρ' ὅλην τὴν διώξιν τῶν κλεφτῶν, οὗτοι ἔξηκολούθουν νὰ ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς δημοσίας ζωῆς, ίδιως τῶν κοινοτήτων, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπουν τὸν διορισμὸν κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ φυλάκων τῶν χωρίων καὶ τῶν κτημάτων, ἀν δὲν ἡσαν τῆς ἐγκρίσεως αὐτῶν, ἀσκοῦντες ἐν εἴδος κατασκοπείας καὶ συνεργαζόμενοι μὲ τοὺς ἄλλους κλέφτες². Τοιοῦτοι φύλακες ἐν Ναούσῃ κατὰ τὸ ἔτος 1717, προοριζόμενοι νὰ φυλάττουν τὴν πόλιν, ἀλλὰ προερχόμενοι ἐκ τῶν παλαιῶν κλεφτῶν, εἰσέβαλον ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Ἱεροδικείου τῆς περιτειχισμένης πανταχόθεν αὐτῆς πόλεως καὶ ἀγνοήσαντες τὰς διαταγὰς τοῦ ἐγερθέντος ἐκ τοῦ ὑπουροδίκου Μεχμέτ, ἀπτλευθέρωσαν ἔνα δοῦλον, ἀφήρεσαν χρήματα τοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου καὶ ἀνήρπασαν τὰ πράγματα τοῦ Ἱεροδίκου. Καὶ ναὶ μὲν διὰ φιρμανίου διετάχθη ὁ Ἱεροδίκης Θεσσαλονίκης νὰ λάβῃ τὰ ἐνδεδειγμένα μέτρα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν διαρπαγέντων, ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ μαρτυρεῖ εὐγλώττως πόσον οἱ κλέφτες καὶ ἀρματολοὶ ἐπηρέαζον τὴν δημοσίαν ζωὴν τῆς Ὀπαθροῦ χώρας.

Ἄνωτέρω ἐξεθέσαμεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1699 εἶχον ἀντικατασταθῇ οἱ Ἑλληνες ἀρματολοὶ δι' Ἀλβανῶν, ἐκδοθέντος πρὸς τοῦτο σουλτανικοῦ φιρμανίου, ἀλλ' ἡ διαγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἔλληνικοῦ στοιχείου, δὲν ἐπέφερον τὰ ἀναμενόμενα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀποτελέσματα καὶ ἡ τάξις εἰς τὴν Ὀπαθρὸν χώραν διεταράχθη. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, κατὰ μῆνα Ἰανουαρίου³ τοῦ ἔτους 1722, ἐξεδόθη νέον αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν βεζίρην τῆς Ρούμελης Ὀσμάν πασᾶν, διαμένοντα εἰς Νύσαν τῆς Γιουγκοσλαβίας, διστις διετάσσετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρούμελην καὶ νὰ προβῇ εἰς τὸν διορισμὸν φυλάκων τῶν ντερβενίων (ἀρματολῶν) ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τῶν ραγιάδων κατοίκων τῶν βιλαετίων τῆς Ρούμελης, εἰς ἄλλα δὲ ντερβένια, δου δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ διορισθοῦν ἀρματολοί,

¹ Βασδραβέλλη, ἐνθ' ἀν. σ. 17, 76.

² Ἐ.ἄ., σ. 17, 77.

³ Ἐ.ἄ., σ. 82-87.

νά φυλάττουν οι ίδιοι ραγιάδες και νά λαμβάνωνται γενικότερα μέτρα, ώστε νά έπανέλθη ή διασαλευθείσα τάξις και άσφαλεια.

Έπι τι διάστημα ἀπακατεστάθη διὰ τῶν ληφθέντων μέτρων ποιά τις τάξις, ἀλλά κατὰ τὸ ἔτος 1747 ἐμφανίζεται εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας καὶ Ναούσης ὡργανωμένον σῶμα κλεφτῶν Ἐλλήνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γούτα¹, καταγομένου ἐκ Κατρανίτσης (νῦν Πύργοι) τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Βερμίου, τὸ ὅποιον ἐπροξένησε μεγάλας φθορᾶς εἰς περιουσιακά ἀγαθά Τούρκων καὶ Ἐλλήνων, ἐπιχειρῆσαν δι' ἐνέδρας ν' ἀπαγάγῃ Τούρκους ἀξιωματούχους καὶ τελικῶς, ἀφ' οὐ ἐπέδραμε κατὰ τοῦ χωρίου Σέλι τοῦ Νοτίου Βερμίου, ἀπεσύρθη εἰς τὴν περιοχὴν Κατρανίτσης. Μετά τίνα ἔτη² εἰς τὴν περιοχὴν Καϊλαρίων (Πτολεμαΐδος) - Κοζάνης ἔτερον σῶμα Ἐλλήνων κλεφτῶν ὑπὸ τὸν ἀρχικλέφτην Μόκον, τὸν Μακρυγιάννην, Θεοδόσιον καὶ ἄλλους περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, συμπλακὲν μὲ καταδιωκτικὸν ἀπόσπασμα, ὑπέστη σοβαράς ἀπωλείας εἰς νεκρούς, ἀναγκασθὲν νά ἐγκαταλείψῃ τὴν περιοχήν. Τὴν ίδιαν τύχην ἔσχον καὶ οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου Μάρκος καὶ Σάρκος.

Μετὰ μικρὰν ἀνάπαυλαν, οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων ἥρχισαν νέαν δρᾶσιν³. Οἱ ἀρχικλέφτες Κατσαούνης, Σεντέφκος, Χρῆστος, Μανώλης καὶ Σαβρᾶνος, ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρῶν ὄμάδων κλεφτῶν διατρέχουν ὀλόκληρον τὴν δρεινὴν ἐκείνην περιοχὴν, μαχόμενοι ἐπιτυχῶς πρὸς τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα καὶ τοὺς ντερβεναγάδες. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχε μακεδονικὸν βουνὸν χωρὶς τὸν κλέφτην του καὶ οὕτε δρεινὴ περιοχὴ, εἰς τὴν ὅποιαν ἡ τουρκικὴ ἔξουσία νά δύναται ν' ἀσκῆσῃ καὶ ὑποτυπώδη διοίκησιν. Τὸ Βέρμιον, ὁ Ὄλυμπος, τὰ Πιέρια, τὸ Καϊμακτσαλάν, τὰ Χάσια, ἡ περιοχὴ τῶν Γρεβενῶν, ἐκλεφτοκρατοῦντο ἀπολύτως, οἱ δὲ Τούρκοι ματαίως ἡγωνίζοντο μὲ τὰ δλίγα ἀποστάσματα καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ συγκρουόμενα φιρμάνιά των, νά καταπνίξουν τὴν διαρκῶς αὐξανομένην κίνησιν τῶν ἀνυποτάκτων ἐλληνικῶν δρεινῶν πληθυσμῶν, προάγγελον μιᾶς γενικωτέρας καὶ ὡργανωμένης ἐξεγέρσεως εἰς τὸ μέλλον. Διανύομεν μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὅποιαν δὲν συναντῶμεν ἀρματολοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, διότι καὶ αὐτοί, Ἐλληνες πατριῶται, μισοῦντες τὸν τύραννον, εἶχον μεταπήδησει εἰς τὴν τάξιν τῶν κλεφτῶν. Καὶ εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ὄσων ἐκβέτομεν ἐνταῦθα, θὰ περιγράψωμεν μίαν τοιαύτην σύμπραξιν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, μοναδικὴν εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριᾶς εἰς τὴν Ἐλλάδα.

Συμφώνως πρὸς σχετικὸν φιρμάνιον⁴ τοῦ ἔτους 1765, διετάχθη ὁ βα-

¹ Ἐ.ἀ., σ. 18, 89.

² Ἐ.ἀ., σ. 20, 92.

³ Ἐ.ἀ., σ. 20, 96, 97.

⁴ Ἐ.ἀ., σ. 21, 22, 97, 98.

λῆσ τῆς Θεσσαλονίκης βεζίρης Κιοπρουλοῦ Ζαντὲ Ἀχμέτ πασᾶς, νὰ προ-
βῇ εἰς τὴν λῆψιν δραστικῶν μέτρων διώξεως τῶν κλεφτῶν, διότι μεγάλαι
δυνάμεις αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀρχικλεφτῶν Πατραζίκ (Ὑπάτης),
Πλαταμῶνος (Ολύμπου), Ἐλασσόνος, Τρικκάλων, Σερβίων, Βεροίας καὶ
ἄλλων περιοχῶν, ὑπὸ τὸν καπετάνιον Σαλαμούραν τοῦ Πλαταμῶνος, τοὺς
καπετανέους Κόλιον, Λάζον, Κατσαούνην καὶ Βοζίκην τῆς περιφερείας
Ἐλασσόνος, τοὺς καπετανέους Μήχον, Μάρκον καὶ Κώσταν τῆς περιφε-
ρείας Σερβίων, τὸν καπετάνιον Τσώμην τοῦ Δομοκοῦ, τοὺς καπετανέους Ἀστε-
ριάδην, Μπάμπον, Βέχαν καὶ Σταμούλην τῆς περιφερείας Τρικκάλων, τοὺς
καπετανέους Μπέλικαν καὶ Μπράκον τῆς περιφερείας Βεροίας, τοὺς καπε-
τανέους Κοντογάννην καὶ Δημήτριον Παπάζογλου ἐκ Γούρας καὶ τὸν
Μῆτρον ἀπὸ τὸ Πατραζίκ (Ὑπάτην), τοὺς καπετανέους μικρὸν Ζῆδρον
καὶ Τσολάκ (Τσολάκογλου);, ἐπέδραμον κατὰ τῶν χωρίων τοῦ Ολύμπου,
συνέλαβον αἰχμαλώτους, διὰ τοὺς ὅποιους ἔζητησαν λύτρα πρὸς ἀπελευθέ-
ρωσιν, τελικῶς δὲ κατέλαβον τὸ τσιφλίκιον Κάλλιανη περὶ τὸν Ἀλιάκμονα
ποταμόν, ἐφόνευσαν καὶ ἐτραυμάτισαν πολλούς, διήρπασαν τρόφιμα, ἐπι-
πλα καὶ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα, τὰ δόποια φορτώσαντες ἐπὶ 94 ήμιονών
ἀνεχώρησαν. Πρόκειται περὶ ἐπιδρομῆς κατὰ τσιφλικίου Τούρκων τιμα-
ριούχων, ἀλλ’ ὁ τρόπος τῆς ὀργανώσεως καὶ ἐπιθέσεως τόσον πολυπληθοῦς
σώματος κλεφτῶν μὲ ἀρχηγοὺς τοὺς καλυτέρους πολεμικοὺς ἄνδρας τῶν
περιφερειῶν ἐκείνων πολλὰ ὑπέσχετο διὰ τὸ μέλλον. Βεβαίως ἡ ἐπιδρομὴ
εἶχε ληστρικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ’ ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἔξεθέσαμεν,
ἡ ληστεία ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐλατηρίων τῆς ἀνταρσίας τῶν δρει-
νῶν περιοχῶν. Τοῦτο ἄλλωστε ἔξηκολούθησε παραλλήλως πρὸς ἄλλα ἐπι-
τεύγματα καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, διότι οἱ ἄνδρες
αὐτοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι ὡς ἐκ τοῦ βίου, τὸν ὅποιον διῆγον, νὰ διατρέ-
φωνται ἐκ διαρπαγῶν καὶ ληστειῶν καὶ νὰ συντηροῦν τὰς οἰκογενείας των
ἕξ αὐτῶν.

Κατὰ τὸν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Β' ρωσοτουρκικὸν
πόλεμον καὶ τὴν ἀτυχῆ ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἡ Μακεδονία
δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος. Ἐκινήθησαν τόσον ὁ πληθυσμὸς τῶν μικροαστικῶν
κέντρων καὶ τῆς ὑπαίθρου, ὅσον καὶ οἱ ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες τῶν βουνῶν.
‘Ο ἐκ τῶν Ρώσων πρακτόρων καὶ ἐκ Σιατίστης καταγόμενος Γεώργιος Πα-
παζώλης¹, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ ἐκ
τῶν κυρίων ὑποκινητῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου, καθ’ ὑπάρ-
χουσαν ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ παράδοσιν, προσεκάλεσεν εἰς τὴν Πελο-
πόννησον τοὺς ἀρχικλέφτες Ζιάκαν τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν καὶ Γιάννην

¹ Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 2, σ. 647-653, ἔνθα μονογραφία περὶ τοῦ Παπαζώλη ὑπὸ τοῦ γράφοντος μετά πλήρους βιβλιογραφίας.

Φαρμάκην ἀπὸ τὸ Βλάτσι, θεῖον τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821. Πέραν τῆς παραδόσεως ταύτης οἱ ἀρχικλέφτες¹ τοῦ Ὀλύμπου Ζῆδρος, Λάπας καὶ Λάζος ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφερείας των, ἀλλὰ καταδιωχθέντες συστηματικῶς ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ᾗτινα φοβούμενα γενικωτέραν ἔξεγερσιν τῶν Ἑλλήνων είχον πλημμυρίσει τὴν Μακεδονίαν, ὑπεχώρησαν διαρκῶς μαχόμενοι καὶ ἔφθασαν εἰς τὸ Αίτωλικὸν τῆς Ἀκαρνανίας, πλὴν τοῦ σώματος τοῦ Λάπα, τὸ ὅποιον κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον (Ἄχελφον). Πολιορκηθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ Ζῆδρος καὶ ὁ Λάζος εἰς τὸ Αίτωλικόν, ἡγωνίσθησαν σκληρῶς ἐπὶ τρίμηνον σχόντες μεγάλας ἀπωλείας, ἀλλὰ προσβληθέντες ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς εὐλογίας κατώρθωσαν τελικῶς, ἐλάχιστοι ἐξ αὐτῶν, νά σωθοῦν καὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πάνον Ζῆδρον νά ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ὄρμητήρια τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Πιερίων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1772 ἀφίχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ ἴατρὸς Σωτήριος Λευκάδιος, πράκτωρ τῶν Ρώσων, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Ρώσου ναυάρχου Σπυριντώφ², ἵνα ἔξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Λευκάδιος, ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς Μακεδονίας, κατήρτισε σῶμα ἐκ 300 πολεμιστῶν, τὸ ὅποιον διεκρίθη ἀργότερον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Βηρυττοῦ, μεταφερθέν ὑπὸ τῶν Ρώσων, καὶ ἀκολούθως προσεταιρίσθη τὸν ἐπίσκοπον Ἐδέσσης Μελέτιον, τὸν Βεροίας Δανιήλ καὶ ὕλλους ἐπισκόπους ὑπαγομένους εἰς τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης³. Συνηλθον μάλιστα εἰς σύσκεψιν ἀρχικῶς ἐν Ναούσῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐν Κοζάνῃ οἱ ἀνωτέρω ἐπίσκοποι καθὼς καὶ ὁ Καμπανίας Θεόφιλος, ὁ Πλαταμῶνος Διονύσιος, ὁ Σερβίων καὶ Κοζάνης Θεόφιλος, ὁ Πέτρας Ὀλύμπου Ἀθανάσιος καὶ ὁ Κίτρους Ἰγνάτιος, συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Ἀρδαμερίου Διονυσίου. Κατὰ τὴν συγκροτηθεῖσαν σύσκεψιν μετὰ τῶν προκρίτων τῆς περιοχῆς ἀπέφασίσθη νά δεχθοῦν τὰς προτάσεις τοῦ Λευκαδίου καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀρματολῶν καθώρισαν 25 στρατιωτικά (ἀρματολικά) σώματα νά ἔξεγερθον ἐν καιρῷ κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ κυρίως πρωταγωνισταὶ μητροπολῖται Ἐδέσσης καὶ Βεροίας ἔσπευσαν νά γνωρίσουν τὰς ἀποφάσεις τῶν συνελεύσεων εἰς τὸν Λευκάδιον.

Δὲν γνωρίζομεν τὴν ἔκτασιν, τὴν ὅποιαν ἔλαβεν ἡ δημιουργηθεῖσα κίνησις, ἐλλείψει ἄλλων πληροφοριῶν, ἀλλ’ οἱ πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας ἐδεινοπάθησαν τότε. Οἱ Τούρκοι φοβούμενοι, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τσεσμέ, μήπως ὁ ρωσικὸς στόλος ἐμφανισθῇ πρὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπρότει-

¹ Κασομούλη, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κ.λ.π., τ. 1 σ. 20 κ.ἔ.

² Εμμ. Πρωτοψάλτη, ἐν Δελτίῳ Ἰστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τ. 14 (1960) 61 παρ.

³ Ε.ά. σ. 74 κ.ἔ.

νον τὴν σφαγὴν τῶν Ἐλλήνων¹ καὶ πρὸς ἔξουδετέρωσιν τῶν μηχανορραφιῶν αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 500-600 Γιουρούκους, κατευράννησαν τοὺς Ἐλληνας, ἐφόνευσαν ἀρκετοὺς καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἔνα ὥγούμενον, ἐπιβαλόντες βαρυτάτας φορολογίας καὶ διαρπάσαντες πλείστας περιουσίας.

Ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις ἑτερματίσθη διὰ τῆς ὑπογραφείσης μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774), διὰ τῆς ὁποίας πλεῖστα προνόμια, ιδίᾳ θρησκευτικά, καὶ εὑρεῖαι ἀμνηστεῖαι παρεχωρήθησαν εἰς τὸν ἔξεγερθέντας Ἐλληνας. «Τὸ Ἑλληνικὸν Ἐθνος, γράφει ὁ ἀείμνηστος Παπαρρηγόπουλος², ἐγίνωσκεν αὐτομάτως πως τὴν τε ταυτότητα τῶν συμφερόντων τούτων μέχρι τινὸς καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου διάστασιν αὐτῶν. «Οθεν ἐλάμβανε μὲν τὰ ὅπλα ὁσάκις εὗρισκε συμμάχους οίουσδήποτε, ἐγκαταλειπόμενον δὲ παρ' αὐτῶν ἐθλίβετο βεβαίως καὶ ἥλεγχε τοὺς στρέψαντας αὐτῷ τὰ νῶτα, ἀλλ' ὑφιστάμενον μαρτυρικῶς τὰς συνεπείας τῆς μονώσεώς του, δὲν ἐμνησικάκει κατ' οὐδενός, ἀλλὰ δοθείσης περιστάσεως ἐπιτηδείας νὰ δράξῃ τὰ ὅπλα, ἐστω καὶ ἐπὶ συμπράξει τῶν πρὸ μικροῦ ἐγκαταλειπόντων αὐτό, δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν προαιώνιον καὶ πεπρωμένον ἄγῶνα κ.λ.π.».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκ τῶν ἔξεγέρσεων αὐτῶν, ἐστω καὶ ἀτυχῶν, ἥρχισε φανερῶς νὰ συνειδητοποιήσῃ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ βουνά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα καὶ τὸν ὀρθόδοξον κλήρον ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ νὰ διαγράφηται ὁ ρόλος τὸν ὄποιον θὰ διεδραμάτιζον ἐφεξῆς οἱ ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, ἀποτελοῦντες ἀξιόλογον δύναμιν τοῦ ὑποδούλου ἔθνους.

Οἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖς ἀρχικλέφτης τῆς Μακεδονίας Πᾶνος Ζῆδρος, κατήγετο ἀπὸ τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν, ὅπου ἀκόμη διασώζονται τὰ ἐρείπια τοῦ «πύργου τοῦ Ζήδρου». Ἐσυγγένευεν ἐκ μητρὸς μὲ τὸν διάσημον Θεσσαλὸν ἀρματολὸν Βλαχάβαν. Κατεπολέμησεν ἰδιαιτέρως τοὺς Τούρκους τιμαριούχους, τὸ δὲ σῶμα τοῦ ἀπετελεῖτο ἀπὸ κλέφτες τῶν διαφόρων δρεινῶν περιοχῶν τῆς Μακεδονίας. Ἐχαιρε μεγάλης φήμης καὶ ὑπολήψεως μεταξὺ τῶν καπετανέων τῆς Μακεδονίας. Δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς περισσοτέρας λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς του. Ἀπέθανεν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον³ ἀφήσας διάδοχον τὸν νιόν του Φώτην, στερούμενον δύμως τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ζήδρου ἐμφανίζονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τὰ πρῶτα λαϊκὰ τραγούδια τῆς ήρωϊκῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἐν Μακεδονίᾳ. Παλαιότερα ήρωϊκὰ προϊόντα τῆς λαϊκῆς μούσης δὲν κατωρθώσαμεν ν'

¹ Μέρτζιον, ἔ.α. σ. 429.

² Παπαρρηγόπουλος, ἔ.α. τ. 5 μ.β', σ. 200.

³ Κασομούλη, ἔ.α. τ. 1, σ. 43 κ.ε.

ἀνεύρωμεν. Θὺ παραθέσωμεν ἐδῶ τὸ τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου, ὅπως τὸ διέστασεν δὲ Fauriel¹.

'Ο Ζίδρος κάμνει τὴν χαράν, χαράν γιὰ τὸν υἱό του'
 'Εκάλεσε τὴν κλεφτουριάν, τὰ δώδεκα πρωτάτα,
 Τὸν Λάπαν δὲν ἔκάλεσε, τὸ μαύρον ψυχοπαῖδι.
 Κ' δῆλοι πηγαίνουν κέρασμα κριάρια μὲ κουδούνια·
 Κ' δὲ Λάπας πάγ' ἀκάλεστος μὲ ζωντανὸν ἀλάφι,
 'Σ τ' ἀσῆμι καὶ 'σ τὸ μάλαμα καὶ 'σ τὸ μαργαριτάρι.
 Κάνενας δὲν τὸν λόγιασεν ἀπὸ τοὺς καλεστάδες·
 'Η Ζίδραινα τὸν λόγιασεν ἀπὸ τὸ παραθύρι,
 Πάλε ἡ μαύρη Ζίδραινα, ἡ μαύρη παραμάννα·
 «Καλῶς τὸν Λάπαν πώ 'ρχεται μ' ἀλάφι στολισμένον!
 Στρῶστε τοῦ Λάπα στὸν ὄνταν, τοῦ Τρίψα² στὴν
 κρεββάταν,
 Στρῶστε καὶ τῶν παλληκαριῶν ἀπ' δλα τὰ πρωτάτα».

'Ο ἀναφερόμενος εἰς τὸ τραγοῦδι κλέφτης Λάπας, περὶ τοῦ ὅποίου ἔγράψαμεν ἀνωτέρω, κατίγετο ἀπὸ τὸ Λιτόχωρον τοῦ Ὁλύμπου. 'Απὸ μικρὸς ἡκολούθησε τὸ σῶμα τοῦ Ζήδρου, ἔγινε πρωτοπαλλήκαρόν του καὶ ἀργότερον ἐσχημάτισεν ιδιαίτερον σῶμα κλεφτῶν μαζὸν μὲ τὸν συνεργάτην του Τρίψαν. Δὲν ἔχομεν πληροφορίας διὰ τὴν προηγουμένην του δρᾶσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ Ὄρλωφικά, καταδιωχθεὶς ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποστάσματα τῶν Τρικκάλων, κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον³, ἐπιδείξας τοιαύτην δραστηριότητα κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε δὲν ἐκδοθέντος σουλτανικοῦ φιρμανίου διετάχθησαν αἱ τουρκικαὶ ἄρχαι Ἰωαννίνων καὶ Τρικκάλων νὰ προσκομίσουν τὸν Λάπαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ζῶντα ἡ νεκρόν. 'Ο Ἀλβανὸς Σουλεϊμάν Τζιαπάρη, φίλος τοῦ Λάπα, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὅποίου εἰς τὸ χωρίον Μαργαρίτη εὗρισκε καταφύγιον ὁ καταδιωκόμενος Λάπας, φοβηθεὶς ἀπὸ τὴν ἐπικήρυξιν τοῦ σουλτάνου, παρέδωσεν ἀμφοτέρους τοὺς κλέφτες Λάπαν καὶ Τρίψαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων Κολιό πασᾶ, ἵνα μεταφέρουν τούτους εἰς Ἰωαννίνα. Κατὰ

¹ F a u r i e l, Chants populaires de la Grèce moderne, τ. 1, σ. 68. Πρβλ. Passow, Popularia carmina greciae recentioris, σ. 15-16. Βλέπε παραλλαγὰς εἰς Περραιβόν, Ιστορία Σουλίου καὶ Πάργας, σ. 70. 'Ο Περραιβός φέρει ἀνακριβῶς τὸν Ζήδρον ἀρματολὸν τοῦ Πλαταμῶνος. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ζα μπεὶ λι ον τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου φαίνεται πλαστόν.

² Τὸ δονομα τοῦ Τρίψα παρεφθάρη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μεταβληθὲν εἰς Τρίτσα. Οὕτω τὸ ἦκουσεν δὲ Fauriel καὶ οἱ μετ' αὐτὸν γράψαντες. 'Ωστε εἰς τὸ κλέφτικο αὐτὸν τραγοῦδι πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ δονομα τοῦ Τρίτσα εἰς Τρίψα διὰ τὴν ιστορικὴν ἀλήθειαν. Διὰ τὸν φίλον τοῦ Λάπα, τὸν Τρίψαν, βλέπε Κασσούλη, ἔ.ἄ. τ. 1, σ. 23 κ.έ.

³ Ἔ.ἄ. σ. 23.

τὴν μεταφοράν των εἰδοποιηθέντες οἱ Σουλιῶται τοῦ Γεωργίου Μπότσαρη, ἐπετέθησαν μεταξὺ Παραμυθιᾶς καὶ Ἰωαννίνων κατὰ τὴς τουρκικῆς συνοδείας, ἵνα ἐπιτύχοντα τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν συμπλοκήν, ὁ μὲν Τρίψας ἐφονεύθη, ἀλλ’ ὁ Λάπας κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ. Τὸ ἐπόμενον ἦτος 1785, σχηματίσας ἐκ νέου σῶμα ἀπὸ ἑκατὸν πεντήκοντα κλέφτες, ἥρχισε καὶ πάλιν τὴν δρᾶσίν του εἰς τὴν περιοχὴν Ἀσπροποτάμου, διωχθεὶς δῆμος συστηματικῶς καὶ ὑποχωρῶν μαχόμενος, προσεπάθησε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸν Κόζιακαν τῆς Πίνδου, νοτιοδυτικῶς τῶν Γρεβενῶν, ἀλλ’ οἱ Τούρκοι ἐπέτυχον νὰ κυκλώσουν τὸ σῶμά του. Ἐπιχειρήσας νὰ διασπάσῃ τὸν κλοιόν ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἔφοδον, ἀφῆσας εἰς τὸ σῶμα του διαδόχους τὸν Στουρνάρην, Βλαχοθόδωρον καὶ Πλιάσκαν¹.

Ἄπὸ τὰ πρωτοπαλλήκαρα τοῦ Πάνου Ζήδρου προέρχεται καὶ ἄλλος ἀμφίβιος ἀρματολὸς - κουρσάρος ὁ Γκέγκας², δστις ὑπῆρξεν ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς Κατερίνης, καταγόμενος καθ’ δλας τὰς ὑπαρχούσας πληρο-

¹ Τὸ τραγοῦδι τοῦ Πλιάσκα μᾶς τὸ διέσωσεν ὁ Faure, ε.ἄ.τ. 1, σ. 32. Πρβλ. καὶ Passow, ε.ἄ. σ. 93. Παραθέτω δλίγους στίχους:

«Πλιάσκαμ’ ἀν θέλης γιάτρεμα, νὰ γειάνουν οἱ πληγές σου
ἔβγα ψηλά στὸν “Ολυμπο, στὸν ἔμορφο τὸν τόπο
ἀντρεῖοι κεῖ δὲν ἀρρωστοῦν, κι’ ἄρρωστοι ἀντρειῶνουν
ἐκ’ εἰν’ οἱ κλέφτες οἱ πολλοί, τὰ τέσσαρα πρωτάτω».

² N. Svoronos, Le Commerce de Salonique au XVIIIe siècle, σ. 35. Καστομούλη, ε.ἄ. τ. 1, σ. 11, 22, 40, 64. ‘Ο Γάλλος Πρόξενος ἐν Θεσσαλονίκῃ Cousinéry ἐκ παραδρομῆς γράφει Γκίκας. Εἰς τὴν ἀνέκδοτον συλλογὴν Κουμανούδη (Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀριθμ. 410) ἴπάρχει τὸ τραγοῦδι τοῦ Γκέκα (κουρσάρικο). Δὲν εἶναι ἀξιόλογον, ἀλλ’ ἀναφέρει πρόσωπα καὶ τεκμηριώνει κατά τινα τρόπον γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης:

«Ο Γκέκας ἐκατέβαινε μέσα στὰ δυὸ πλατάνια,
μὲ τὰ πουλιά κουβέντιαζε καὶ μὲ τὰ χελιδόνια
«τάχα πουλιά νὰ λατρευθῶν τάχα πουλιά νὰ γιάνω;
Σά θέλης Γκέκα μ’ λατρειά, σά θέλης, Γκέκα, νὰ γιάνης,
πᾶρε ψηλά τὸν “Ολυμπο, ψηλά τὰ κλεφτοβούνια,
ἐκεῖ μοιράζουν τὰ χωριά, τὰ δώδεκα τζεφλίκια.
Τσάρας παίρνει τὴ Ράψανη, Γιάννης τὸν Πλαταμῶνα*
Γκέκα μου, πάρ’ τὸν “Ολυμπο μὲ τὰ πολλά τζεφλίκια.
Δέν θέλω ἐγὼ τὸν “Ολυμπο μὲ τὰ πολλά τζεφλίκια,
μόν’ θέλω γύ τὴ θάλασσα μὲ τὰ πολλά καΐκια,
νὰ παίρνω Τούρκους σκλάβους μου καὶ Τουρκοπούλες σκλάβες,
νὰ φέρνω ἀμάξι τὸ φλωρὶ κι’ ἀμάξι τὸ λογάρι,
νὰ μοῦ γεμίζουν τὴν ποδιά δλο μαργαριτάρι.

* Τὸ χειρόγραφο ἐκ παραδρομῆς προφανῶς γράφει Μαραθῶνα, πρᾶγμα ἀπίθανον. Βλέπε καὶ Ι. Κ. Βασδρέλη, Ἡ πειρατεία κ.λ.π. σ. 29, ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Μακεδονικῶν» τ. 5.

φορίας ἀπό τὸ Λειβάδι. Ἔδρασεν εἰς τὸν Ὀλυμπὸν ὡς ἄρματολὸς καὶ κατέλιπε καλάς ἀναμνήσεις εἰς τοὺς συντρόφους του διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν χαρακτῆρα του. Λεπτομερείας περὶ τῆς ἐν Ὁλύμπῳ δράσεώς του δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἑταῖρων 1787-1790 ὁ Γκέγκας ἔξωπλισε μέγα σκάφος, ἐπεβίβασε παλαιοὺς κλέφτες καὶ ὅλους θαλασσινούς, συνέλαβε δὲ καὶ ἐλεηλάτησε εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον τουρκικὸν ἐμπορικὸν σκάφος πλῆρες σίτου. Κατόπιν τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ κρούσματος, τὰ γαλλικά ἐμπορικά σκάφη, ποὺ κατ' ἔξοχὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἔνεκα τῶν πολεμικῶν γεγονότων, διεζῆγον τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον καὶ τὰς μεταφοράς, μερίμνη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Choiseul-Gouffier, συνωδεύοντο ὑπὸ πολεμικῶν σκαφῶν διὰ τὴν ἀσφάλειαν ἐπιβατῶν καὶ φορτίου. Ἐν βρίκιον γαλλικὸν τῶν 8 πυροβόλων ἐστάλη πρὸς διώξιν τοῦ Γκέγκα, ὁ δοποῖος, κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ, ἐπυρπόλησε τὸ πειρατικὸν σκάφος, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς χειρας τῶν Γάλλων, χωρὶς ὅμως νὰ παραιτηθῇ καὶ τῶν πειρατικῶν του ἐπιχειρήσεων, διότι μετ' δλίγον ἡχμαλώτισε σκάφη, Ἐλλήνων μάλιστα πλοιοκτητῶν, καὶ ἥρχισεν ἐκ νέου τὰς πειρατικάς του ἐνεργείας, ἀναγκασθεὶς ὅμως τελικῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ ταύτας, ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων συνεχοῦς διώξεώς του καὶ νὰ τραπῇ εἰς τὰ Μακεδονικά βουνά, πλέον εὑπρόσιτα εἰς τὴν κλέφτικην εἰδικότητά του. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως τὸν κατεδίωξαν συστηματικῶς καὶ τὸν ἡνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ τραπῇ πρὸς τὴν Πάργαν ἢ Πρέβεζαν, ἔνθα καὶ ἐφονεύθη ἢ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1790 περίπου.

Σύγχρονος τοῦ Ζήδρου εἶναι ὁ Λάζος (Ἐξαρχος), γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν ἄρματολῶν Λαζέων καταγομένων ἀπό τὸ Λειβάδι¹ τοῦ Ὁλύμπου. Οἱ Λαζέοι προσέφερον ἀναριθμήτους ὑπηρεσίας κατὰ τὸν προεπαναστατικὸν καὶ ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης κατάγεται ὁ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Ἡγεμονιῶν τοῦ Δουνάβεως Γεωργάκης Ὀλύμπιος.

Ο γενάρχης Λάζος ὑπῆρξεν ἀπό τοὺς ἐπιφανεστέρους κλέφτες τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε χαρακτηριστικό κλέφτικο τραγούδι², ὅπου ἔχυμνεῖται ἡ προσωπικότης τοῦ διασήμου αὐτοῦ ἀρχικλέφτη:

«Τρεῖς περδικούλες κάθουνταν εἰς τὴν Μηλιάν³ ἐπάνω.
Είχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερά γραμμένα.

¹ Ἀνακριβῶς ὁ Φιλόμων, Δοκίμιον Ἰστορικόν, τ. 1, σ. 93, φέρει τοὺς Λαζέους ὡς καταγομένους ἀπό τὴν Φτέρων τῶν Πιερίων. Βλ. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. 5, σ. 399.

² Χριστοβάσιλη, ἀριθ. 110-116, σ. 308-309. Ρασσώ, ξ.ά. σ. 51.

³ Μηλιά, χωρίον ἐπὶ τοῦ δρους Φλάμπουρο τῶν Πιερίων, περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα δυτ. τῆς Κατερίνης (Βασιλεία βέλη, Ἀρματολοί κ.λ.π., σ. 26 κ.έ.).

Μυρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μυρολογοῦν καὶ λέγουν·
 «Θεέ μου τί νά γίνηκεν δὲ ἔξαρχος¹ δὲ Λάζος;
 Πούταν στὸν κόσμο ξακουστός, στὸν κόσμο ξακουσμένος.
 Λάζε μου, τί δὲν φαίνεσαι τοῦτο τὸ καλοκαῖρι;
 Νὰ περπατῆς ἀρματωλός, τὸ μαῦρο καβαλάρης·
 Νὰ λάμπουν τὰ τσαπράζιά σου, τὰ φλωροκαπνισμένα,
 Δώδεκ'² ἄραδες τὰ κόμπια στὰ ρούχινα γελέκια,
 Νᾶχης καὶ στὸ σπαθάκι σου χοῦφτα μαλαγματένια,
 Νὰ κρούῃ δὲ ἥλιος τὴν αὐγῆν, νὰ κρούῃ τὸ μεσημέρι».

Ο πρωτότοκος νιός τοῦ Λάζου ὠνομάζετο Γιάννης, αὐτὸς ὑπῆρξε καὶ δὲ διάδοχος εἰς τὸ ἀρματολίκι, οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς ἀδελφοί του ὠνομάζοντο Λιόλιος, Δῆμος καὶ Κώστας³. Υπῆρξαν ὅμως καὶ ἄλλοι Λαζέοι ἐκ τῆς αυτῆς οἰκογενείας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ διασωθὲν δημοτικὸ τραγοῦδι⁴.

«τοῦ Νίκου πέφτ' ή Ποταμιά, τοῦ Χρήστ' ή Άλασσανα,
 Ο Τόλιος καπετάνεψε φέτος στὴν Κατερίνη
 Καὶ τὸ μικρὸ Λαζόπουλο πήρε τὴν Πλαταμᾶνα»

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν δροῦν εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν μέχρι Σαμαρίνας οἱ ἀρχικλέφτες Καραλῆς, Τότσκας, Νάκας καὶ Γιάννης Πρίφτης. Ο Καραλῆς πολλάκις ἔξεδίωξε τοὺς Ἀλβανοὺς ντερβεναγάδες ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ Ὄλυμπου, δὲ Τότσκας μὲ πρωτοπαλλήκαρον τὸν Νάκαν, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένος τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κούρτ 'Αχμέτ πασᾶ, ἀρχηγοῦ τῶν ντερβενίων (ντερβεντάτ ναζήρ) τῆς δυτικῆς Ρούμελης καὶ ἐπὶ κεφαλῆς 160 κλεφτῶν ἐπετέθη κατὰ 2.000 Ἀλβανῶν, ἐπιστρεφόντων μετὰ τὰ Ὁρλωφικὰ ἐκ Πελοποννήσου καὶ μεταφερόντων αἰχμάλωτα περὶ τὰ 1000 γυναικόπαιδα καὶ πλούσια λάφυρα. Ή ἐπίθεσις ἔγινε πλησίον τῶν χωρίων Σμίξη καὶ Θαλπέη τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ὑποστάντες σοβαρὰς ἀπωλείας ἐκ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ, ἐγκατέλειψαν τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ λάφυρα καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐτράπησαν εἰς φυγήν⁴.

Ο ἀγώνιστής τοῦ 1821 Χριστόφορος Περραιβός εἰς τὰ «Ἄπαντά» του συμπεριέλαβε καὶ τὸ τραγοῦδι τοῦ Τότσκα καὶ τοῦ Νάκα. Ο Νάκας μὲ τὸν Τσολάκην, ἄλλον κλέφτην τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, ἐσκέπτοντο νὰ προσκυνήσουν τὸν ντερβέναγαν τῆς περιοχῆς, ποὺ εἶχε συλλάβει τάς οἰκογενείας των. Ο Τότσκας τοὺς ἡμπόδισε νὰ παραδοθοῦν, διότι ἦτο πεπεισμένος

¹ Εξ αρχος, ἀξιώμα, λέξις δανεισμένη ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ δρολογία προφανῶς.

² Κασούλη, ἔ. τ. 1, σ. 66 κ.δ.

³ Faure, ἔ. τ. 1 σ. 32. Passow, ἔ. τ. No 16, σ. 93.

⁴ Περραιβός, Ἀπαντα, Ἀθῆναι 195, σ. 71.

ὅτι οἱ Τούρκοι δχὶ μόνον δὲν θὰ ἀπηλευθέρωντο τὰς οἰκογενείας των, ἀλλὰ θὺ ἐκρέμων καὶ τὸν ἰδίον. Εὐτυχῶς εἰς μίαν συμπλοκὴν οἱ ἄρματολοὶ οὗτοι ἐπέτυχον νὰ αἰχμαλωτίσουν δύο σημαίνοντας Τούρκους ἀξιωματούχους ἀνταλλάξαντες αὐτοὺς μὲ τὰς οἰκογενείας των.

«Ἐψὲς προψὲς ἑδιάβαινα πὸ κλεφτικὰ λημέρια
 Κι' ἄκουσα, πῶς ἔρμήνευε Τότσκας τὰ παλληκάρια.
 «Παιδιά μ' ἂν θέλτε λεβεντιὰ κ' ἐλεύθερα νὰ ζῆτε,
 Βάλτε τσηλίκι στὴν καρδιὰ καὶ σίδηρα στὰ πόδια.
 Κρασὶ ποτὲ μὴ πίνετε, ὅποιο μὴν ἀγαπᾶτε,
 'Ο ὅπνος εἶναι θάνατος καὶ τὸ κρασ' εἶναι πλάνος».
 Γυρίζ¹ ὁ Νάκας καὶ τὸν λέγ², λέγει τὸν καπετάνο·
 «Μπιζέρισαν, βαρέθηκαν, Τότσκα μ', τὰ παλληκάρια,
 Τῆς νύχτας τὸ περπάτημα, τσ' αὐγῆς τὸ καραοῦλι,
 Θέλουν νὰ προσκυνήσουντε σ' αὐτὸν τὸν ντυβιτάρη,
 Ποῦνται βαλῆς στὰ Γρεβενά, ντερβέναγας στὰ Χάσια».
 «Παιδιά μ', ἂν θέλτε κόψιμο καὶ θέλτε νὰ χαθῆτε,
 'Ελάτε νὰ σᾶς κόψω γά καὶ νὰ σᾶς παραχώσω,
 Νὰ δώσω καὶ μνημόσυνα εἰς δλους τοὺς παπάδες·
 Ν' ἀκούσουν χώραις καὶ χωριά, χωριά καὶ βίλαέτια,
 Νὰ ποῦν δὸς Τότσκας λόσσαξε καὶ τρώγ³ τὰ παλληκάρια».
 Τὸν λόγο δὲν ἀπέσωσε, ἡ ὄμιλιά βαστοῦσε,
 Τὸ καραοῦλ⁴ ἐφώναξε, τὸ καραοῦλι κράξει·
 «Πολλὴ Τουρκιὰ μᾶς ἔρχεται, μπέιδες καὶ ἀγάδες,
 'Αφῆτε τους, ἀς ἔρχονται κ' ἡμεῖς τοὺς καρτεροῦμε.
 Πιάστε, παιδιά, τὸ στένωμα, βάλτε τους μὲς στὴν μέση,
 Κι' ἀπὲ γιουροῦστι κάμετε, σφάξετε τοὺς ἀγάδες.
 Νὰ διοῦν τοῦ Τότσκα τὸ σπαθί, τοῦ Νάκα τὸ τουφέκι,
 Βοήθ⁵ 'Αϊλιά τοῦ Μπουρμπουτσκό⁶ κι' ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα,
 Τοὺς Τούρκους νὰ χαλάσωμε, τσ' ἐχτροὺς τῆς πίστεώς μας,
 Ποῦ τυραννοῦν τ' ἀδέλφιά μας, ποῦ σφάζουν τὰ παιδιά μας»².

Παράλληλα μὲ τοὺς ἀνωτέρω, ἔδρασαν εἰς τὴν περιοχὴν Βλάστης, Σιατίστης, Καστορίας, Κοζάνης μέχρι τῆς Ἑδέστης οἱ ἐκ Βλάστης καταγόμενοι ἄρματολοὶ Βράκας καὶ Ντόκος³. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν τὰ ἀν-

¹ Μ πουρμπούτσκό, χωρίον εἰς τὰ σύνορα Δυτικῆς Μακεδονίας - Ἡπείρου. Τώρα λέγεται Ἐπταχώρι. Ὑπάρχει ἑκεὶ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλία, δύως καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν, τῆς ὁποίας τὴν βοήθειαν ἐπικαλεῖται ὁ Τότσκας.

² Passow, ἔ.ἀ. σ. 19-20.

³ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 69. Ἀπόγονοι κτηνοτρόφοι τοῦ Ντόκου διασώζονται ἕως σήμερον εἰς Βλάστην.

δραγαθήματά των και ή δρᾶσις των ἀφῆκεν ἐποχὴν εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν. Δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς των, ἀλλ’ ἔδολοφον θήσαν ἀμφότεροι μεταξύ τῶν ἐτῶν 1785-1790 εἰς τὴν γεννέτειράν των ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ των Γαλάνη δι' ἄγνωστον αἰτίαν, ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς ἀρματολὸς ή σημαίνων κλέφτης ἡδυνήθη νὰ σταθῇ εἰς τὴν ἐντεύθεν τοῦ "Αλιάκμονος δρεινήν περιοχὴν ἀπὸ Πισοδερίου μέχρι Σιατίστης (Βίτσι Σινιάτσικον)¹.

"Ἀλλος ἀρματολὸς ἐκ τῆς πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος Δυτικῆς Μακεδονίας εἶναι ὁ Γιάννης Πρίφτης ἢ Παπανικολάου ἀπὸ τὴν κτηνοτροφικὴν κωμόπολιν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τὴν Σαμαρίναν, καταγόμενος². Ἐναλλάσσων, ὅπως κατὰ κανόνα συνέβαινε μὲ τοὺς ἐπιφανεστέρους Ἑλληνας πολεμιστὰς τῆς ἐποχῆς, τὸν ρόλον τοῦ ἀρματολοῦ μὲ τὸν τοῦ κλέφτη, ἐστάθη ἀμείλικτος διώκτης τῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν, τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγάδων καὶ δλῶν τῶν Τούρκων δυναστῶν τῆς περιφερείας του, οἱ δὲ ραγιάδες αὐτὸν εἶχον προστάτην διὰ τὴν περιστολὴν τῶν ὑπερβασιῶν τῶν ἀσκουμένων ὑπὸ ἀπλήστων φεούδαρχῶν. Συλλαβὼν μεταξὺ Κερασόβου καὶ Σαμαρίνας τὸν Ἀλβανὸν Χασάν ἀγάν, ἐκρέμασε ἀπὸ ἓν δένδρον εἰς τὸν δρόμον ὡς παράδειγμα, διὰ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ δόποιοι μάλιστα παροιμιώδῶς ἐφοβέριζον τὰ ἀτακτοῦντα τέκνα των μὲ τὸ «ἔρδε Γιάννη Πρίφτε δὲ τὲ πρέει κόκα»=θά ἔλθῃ ὁ Γιάννης τοῦ Πρίφτη νὰ σὲ πάρῃ τὸ κεφάλι.

"Ο Παπανικολάου διηγεῖται διτὶ ὁ Ἀλβανὸς κακοποιὸς Ἐλιούζ εἶχεν ἐνεργήσει ἐπιδρομὴν εἰς τὴν περιοχὴν Κοζάνης, ἐλαφυραγώγησε διάφορα χωρία, διήρπασε ποίμνια ἀπὸ τὸ Περιβόλι καὶ ἡτοιμάζετο νὰ πράξῃ τὰ ίδια καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν. Ὁ Γιάννης Πρίφτης ἀντιμετώπισε τὸν Ἐλιούζ³

¹ Κασούμος ούλη, ξ.ά. τ. 1, σ. 51. Δυστυχῶς τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Καστορίας, πολυτιμότατα εἰς πληροφορίας διὰ τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ἀπετεφρώθησαν ἐξ ἀμελείας τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν κατὰ τὸ ἔτος 1943 πρὶν μελετηθοῦν καὶ μεταφρασθοῦν. Ὁ γράφων δυστυχῶς ἔλαβε γνῶσιν τῆς ὑπάρχειας τῶν ἀρχείων μετὰ τὴν πυρκαϊάν. Ἀπωλέσθησαν οὖθα μνημεῖα γραπτῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, πολύτιμα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν θενικήν μας ιστορίαν, διότι, ἐξ ὅσων γνωρίζω, δλίγας ἔχομεν πληροφορίας περὶ τῆς τουρκοκρατίας διὰ τὴν τόσον σημαντικὴν αὐτὴν περιοχὴν, μεγάλης ἐκτάσεως τότε.

² W a c e - T o m p s o n , The nomads of the Balkans, σ. 148 κ.ε. Βακαλόπιον λούσι, Ιστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνη, «Γρηγόριος ὁ Παλαιᾶς», 1937. Παπανικολάος, Δύο τραγούδια τῆς Σαμαρίνας, Λαογραφία Δυτ. Μακεδονίας, εἰς περιοδικὸν «Σήμερα», τ. 7 (1960) 20.

³ Ο Παπανικολάος κατέγραψεν διάλογον τὸ τραγοῦδι τοῦ Πρίφτη, διποτεσθόθη μέχρι τέλους εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τῆς περιοχῆς ἐκείνης, δλίγον διμοσς παρεφθαρμένον, νομίζω, εἰς τὸ τέλος.

«Τρεῖς περδικούնτες κάθονταν ἀπάνω ἀπὸ τὸ Σμόλκα μοιρολογοῦσσαν κι' ἔλεγαν, μοιρολογοῦν καὶ λένε.

νικηφόρως καὶ μετὰ τριήμερον μάχην, ἐξηγάγκασε τοῦτον νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ὁ Πρίφτης ἐδολοφονήθη ἐξ ἀντιζηλίας ἀπὸ συμπατριώτην του εἰς τὴν Σαμαρίναν.

Οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου μισθοφόροι τῆς Τουρκίας Ἀλβανοί, μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκεὶ (Ὀρλωφικὰ) διεσκορπίσθησαν εἰς ὀλόκληρον τὴν Κεντρικήν, ιδίᾳ δὲ εἰς τὴν Δυτικήν Μακεδονίαν, διαπράττοντες φόνους, ληστείας, διαιρπαγάς καὶ ἐκβιασμούς κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀρχηγοί των Μπίκο καὶ Μπεκίρ Τζογαδόρος, ὁ μετέπειτα ἀρχισωματοφύλαξ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, καὶ ὁ Νουμάν, ἐλεηλάτησαν τὰς περιοχάς Ὀστρόβου, Φλωρίνης, Ἐδέσσης καὶ Κοζάνης (Σαρηγκιόλ) ληστεύσαντες τὰ πάντα¹. Ὁ σουλτάνος, ἀγανακτήσας διὰ τὴν αὐτόχρημα ληστρικὴν δρᾶσιν τῶν συμμοριτῶν αὐτῶν ποὺ εἶχεν ἐξαποστείλει ἐναντίον τῆς δυστυχοῦς Πελοποννήσου, ἐξέδωκε ἐπανειλημμένως διαιταγάς διὰ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Τελικῶς ἀπέστειλε τὸν ναύαρχον Τζεταερλῆ Γαζῆ Χασάν πασᾶν, ὅστις ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Καβάλαν καὶ πορευθεὶς πρὸς νότον κατώρθωσε καὶ τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν Μακεδονίαν,

Τ' εἰν' τὰ μπαΐράκια ποῦρχονται ἀπ' τοῦ Ρωμηοῦ τὴν ράχη;

Αφῆστε τους κι' ἂς ἔρχονται νάρθοῦνε παραδῷθε.

Σᾶν ζῶνει ὁ Γιάννης τὸ σπαθὶ καὶ παίρνει τὸ ντουφέκι

καὶ πιάνει τὸν ἀνήφορο σᾶν ἄξιο παλληκάρι

κι' ἡ μάνος του ἀπὸ κοντά τὸν σκούζει καὶ φωνάζει

ποῦ πάς Γιάννη μ' μοναχὸς δίχως κανέν' κοντά σου;

Ο Γιάννης χαμογέλασε ταράζει τὸ κεφάλι.

Ποὺ πάτε σκυλαρβανιτιά καὶ σκυλοκολωνιάτες;

Δὲν εἰν' ἐδὼ ἡ Κόζιανη δι' εἰν' ἡ Ἀλασσώνα

ἐδὼ τὸ λένε Σμόλικα, τὸ λένε Σαμαρίνα

ἐδὼ ναι ὁ Γιάννης ἀμπροστά, Γιάννης Παπανικόλα,

πούναι μπαΐράκι στὰ βουνά, μπαΐράκι καὶ στοὺς κάμπους

Αφροσ' Ἐλιούς τὰ πρόβατα τὰ Περιβολιώτικα,

ἐμεῖς δὲν σὲ πειράζουμε ἀπ' τὸ δικό σου τόπο

καὶ πιάστηκαν στὸν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες».

Ο Παπανικολάου κατέγραψε καὶ ἄλλο τραγοῦδι ἀναφερόμενον σ' ἔνα Ισμαήλ ἀγα, δυνάστιην τῆς περιοχῆς Ντοτσικοῦ, ποὺ τελικῶς ἐξηγάγκασθη νὰ φύγῃ.

«Δὲν σᾶρεσε Σμαήλ ἀγα Φούρκα καὶ Σαμαρίνα,
μόν' γύρευες καὶ τὸ Ντοσκό, νὰ πάρεις ἀρματολίκι
κι' οἱ κλέφτες σὲ καρτέρεσαν, ψηλά στὴν πέτρα πάνω.
Σμαήλ ρίξε τὸ ἄρματα, τὸ πῶς νὰ ξαρματάσω
ἐγὼ μ' ἔνας Σμαήλ ἀγας, στὴν Πόλη ξακουσμένος,
μήν είμαι νύφη νὰ προσκυνῶ καὶ χέρια νὰ φιλήσω»

¹ Βασδραβέλλη, 'Αρματολοί καὶ κλέφτες, σ. 103-108.

Θεσσαλίαν καὶ Πελοπόννησον ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς αὐτούς¹.

‘Ος ἀνωτέρω ἔξεθέσαμεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήδρου καὶ λόγῳ τῆς ἀκαταληλότητος τοῦ υἱοῦ του Φώτη, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸ ἄρματολίκι δὲ Πᾶνος Τσάρας, εἰς ἐκ τῶν καλυτέρων πολεμιστῶν του. Ἡ διαδοχὴ δύμως αὗτη προεκάλεσε τὸ μῆσος τοῦ συντρόφου του Βλαχοθόδωρου, δῆστις καὶ ἀπεσχίσθη ἀκολουθούμενος ἀπὸ δλίγους ἄνδρας καὶ ἐσχημάτισε ἰδιαίτερον σῶμα. Ο Τσάρας κατήγετο ἀπὸ τὴν περιοχὴν Χασίων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας· ἥτο γενναῖος πολεμιστής καὶ τιμίου χαρακτῆρος, ἀλλ’ ἐστερείτο πολιτικότητος καὶ δυσκόλως προσηρμόζετο πρὸς τὰς περιστάσεις². Ός ἐκ τούτου ἦλθε ταχέως εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς κοτζαμπασῆδες, τινὲς τῶν δοπίων, πρὸς προαγωγὴν τῶν οἰκονομικῶν των συμφερόντων, προσεπάθουν κατὰ τινα τρόπον νὰ συμβιβάζωνται μὲ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς ντερβεναγάδες, τοὺς δοπίους εἰχε διορίσει δὲ Ἀλῆ Τεπελενλῆ πασᾶς, γενικὸς ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης καὶ λίαν ἀγαπητὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν σουλτάνον. Οι κοτζαμπασῆδες τῆς περιοχῆς Ἐλασσόνος, συνεννοηθέντες μὲ τὸν δυσηρεστημένον Βλαχοθόδωρον, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θὰ ἔπειθον τὸν Ἀλῆ Τεπελενλῆν νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἄρματολὸν τῆς περιοχῆς, ἀπεφάσισαν νὰ δολοφονήσουν τὸν Πάνον Τσάραν. Ο Βλαχοθόδωρος ἐπιτυχών κατάλληλον εὐκαιρίαν, καθ’ ἣν ἀποσίαζον οἱ δοπαδοὶ τοῦ Τσάρα, ἐδολοφόνησε πλήξας αὐτὸν ἐκ τῶν ὅπισθεν, καθ’ ἣν στιγμὴν εἰσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του, παρουσιάσας δὲ διορισμὸν τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἀνέλαβε τὸ ἄρματολίκι.

Τὰ τέκνα τοῦ δολοφονηθέντος Τσάρα, Κώστας καὶ Νῖκος, καθὼς καὶ οἱ δοπαδοὶ του, ἡναγκάσθησαν τότε νὰ καταφύγουν εἰς τὸ γειτονικὸν ἄρματολίκι τῶν Λαζέων, δῆστιν εὑρον φιλοξενίαν καὶ προστασίαν. Ἐκεῖ δύμοσαν ἐκδίκησιν κατά τοῦ δολοφόνου καὶ διὰ νὰ παρουσιάσουν τὸν Βλαχοθόδωρον ἀνίκανον εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ἥρχισαν νὰ προβαίνουν εἰς φοβεράς ληστείας καὶ ταραχάς καθ’ δλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἄρματολικοῦ, τὰς δοπίας δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐμποδίσουν ὁ Βλαχοθόδωρος, οἱ φίλοι του κοτζαμπασῆδες ώς καὶ οἱ συμπράττοντες μετ’ αὐτῶν Ἀλβανοὶ ντερβεναγάδες.

Ο δεύτερος υἱὸς τοῦ Πάνου Τσάρα, δὲ Νῖκος Τσάρας, δὲ διάσημος καταστάς ώς κλέφτης καὶ πειρατὴς Νικοτσάρας, ἀνέλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ δρᾶσιν, ἔξελιχθεὶς ταχέως εἰς ἀρχηγὸν περιωπῆς καὶ κύρους. Εὐγνώμων πρὸς τοὺς προστάτας του ἄρματολοὺς Λαζέους, ἀφελῆς καὶ γενναῖος, ἀποφασιστικός, μὲ ἀρίστην συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς του, περι-

¹ Lascaris, Salonique à la fin du XVIIIe siècle, σ. 37 κ.ε. Μέρτζιον, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἰστορίας, σ. 426 κ.ε. Βασραβέλλη, Ἡ Ἀρβανιτοκρατία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἡ καταστολή της, «Σερραϊκά Χρονικά» τ. 3 (1959).

² Κασμούλη, Ἑ.ά. τ. 1, σ. 40, 66.

φρονῶν τὸν δολοφόνον τοῦ πατρός του Βλαχοθόδωρον, εἶχε γενικωτέρας βλέψεις καὶ ἔτερε μεγάλα δύνειρα. Ζηλωτής τῶν κατορθωμάτων τοῦ θαλασσομάχου Λάμπρου Κατσώνη καὶ τοῦ Καπετάν 'Ανδρίτσου¹, πατρὸς τοῦ 'Οδυσσέως 'Ανδρούτσου, ἀντετάχη εἰς τὰ σχέδια τοῦ 'Αλῆ Τεπελενλῆ, ἐπιθυμοῦντος νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας διὰ τῆς ὑποταγῆς ἢ ἔξοντάσεως τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Τινὲς ἐκ τῶν ἀρματολῶν συνεβιβάσθησαν ἢ ὑπετάγησαν, ἀλλ᾽ ὁ ἀγέρωχος Νικοτσάρας μὲ τοὺς τέσσαρας ἀδελφοὺς Λαζέους, συγκεντρωθέντες εἰς περιοχὴν τινὰ τοῦ 'Ολύμπου, ἀπεφάσισαν τὴν ἔναρξιν ἀγῶνος συστηματικοῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ κατὰ τοῦ 'Αλῆ Τεπελενλῆ. Πρὸς τοῦτο ἔθεώρησαν σκόπιμον νὰ μεταφέρουν τάς οἰκογενείας των πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας² (Σκόπελον καὶ Σκίαθον) καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, αὐτοὶ δὲ δρῶντες κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, κατὰ τὰς περιστάσεις, κατέστησαν ἐντὸς δλίγου τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγάδων³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1795, ὁ Νικοτσάρας ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δπαδῶν του ἐνήργησεν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, συνέλαβεν ὅσα πλοιάρια εὑρεν ἐκεῖ καὶ ἔξωπλίσας ταῦτα ἥρχισε ν' ἀσκῆ τὴν πειρατείαν, ἐπιτιθέμενος καὶ λαφυραγωγῶν διερχόμενα πλοῖα καὶ παραλίους οἰκισμούς. 'Ο τουρκικὸς στόλος ἔξηλθεν εἰς καταδίωξιν, ἀλλ᾽ αὐτοὶ καλύπτοντες τὰ πλοιάριά των μὲ πρασινάδας κατώρθωντο ν' ἀποβιβάζονται εἰς τὴν ξηρὰν καὶ νὰ διαφεύγονται.

'Ο σουλτάνος ἡναγκάσθη νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα διώξεως⁴ κατὰ τῶν ἀμφιβίων αὐτῶν πολεμιστῶν καὶ διέταξε τὸν μουτεσαρίφην τοῦ σαντζακίου 'Ιωαννίνων 'Αλῆ Τεπελενλῆ πασᾶν καὶ τὸν ἀρχιναύαρχον βεζίρην Χουσεΐν πασᾶν νὰ καταδιώξουν καὶ ἔξοντάσουν τοὺς πειρατάς. 'Ο Τούρκος ἀρχιναύαρχος ἀπέστειλεν ἐναντίον των ταχύπλοα καταδιωκτικά, τὰ λεγόμενα «κυρλαγκίτς» (χελιδόνια), τὰ δποῖα ἐπέτυχον νὰ συλλάβουν τὰ πειρατικά, κενὰ δμως κλεφτῶν, οἵτινες κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν πλὴν πέντε, οἵτινες συλληφθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν.

¹ Κασομούλης, ἔ.ἄ. τ. 1 σ. 40, 66.

² Ἐδῶ ἔχει τὴν θέσιν του τὸ διασωθὲν ὑπόλειμμα δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

«Στή Σκιάθο καὶ τή Σκόπελο ποτὲ κατῆς δὲν κρένει,
τ' εἶναι λημέρι τοῦ Σταθῆ, βίγλα τοῦ Νικοτσάρα»

Βλαχογιάννη, ὑπόσημη, εἰς Κασομούλης, ἔ.ἄ. τ. 1, σ. 47.

³ 'Ο Κασομούλης μᾶς πληροφορεῖ διτὶ ὁ Νικοτσάρας μιαζὶ μὲ τοὺς Λαζέους εἶχον 700 πολεμιστάς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Δύναμις λίαν σημαντική καθὼς ἦσαν ἔξησκημένοι καὶ σκληραγωγημένοι. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐλληνικὴν περιοχὴν συναντῶμεν τόσον ισχυρὰς δμάδας κλεφτῶν κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν αὐτὴν περίοδον.

⁴ Βασδραβέλλη, 'Αρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 109.

Ο Νικοτσάρας, μετά τὴν ἀπώλειαν τῶν πειρατικῶν, ἐπανελθὼν ἐκ νέου εἰς τὸν Ὀλυμπὸν ἐπανήρχεται τὴν δρᾶσίν του, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ νῦν τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ Βελῆ καὶ Μουχτάρη, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀναλάβει τὴν δίωξιν καὶ διάλυσιν τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ παρουσιάσουν σημαντικάς ἐπιτυχίας. Ἐξ ἄλλου ἔνεκα τῶν προστριβῶν, τὰς ὁποίας εἶχε δημιουργήσει ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς μὲ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Πάργαν, δὲν ἦτο πρόσφορον τὸ ἔδαφος καὶ δι’ ἀγδανας κατὰ τῶν ἴσχυροποιηθέντων ἀρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Πονηρῶς σκεπτόμενος ὁ Ἀλβανὸς σατράπης, ἀπεφάσισε νὰ συνδιαλλαγῇ μὲ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ ν’ ἀναγνωρίσῃ τὰ ἀρματολίκια των, ἐπιφυλασσόμενος νὰ στραφῇ εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐναντίον των. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην παρώτρυναν τὸν Τεπελενλῆν οἱ Ἀλβανοὶ ντερβεναγάδες καὶ ἄλλοι προστατευόμενοι, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι δὲν ἦτο τότε εὔκολος ή διάλυσις τῶν ἴσχυρῶν ἀρματολικῶν σωμάτων.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ Νικοτσάρας ἥρνηθε ν’ ἀναλάβῃ προσωπικῶς τὸ ἀρματολίκι του διὰ λόγους γοήτρου καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ἀφοῦ διεμοίρασεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν διπαδῶν του Ταμπάκη, Μάντζαρη, Κυριάκου καὶ Γούλα Δράσκου. Οἱ Λαζέοι ἐκράτησαν τὰ ἴδικά των, διανειώτης τῆς Κατερίνης, δι Τσακνάκης τοῦ Πλαταμῶνος, δι Τζαχείλας τῆς Ραγάνης, δι Μπιζιώτας τῶν Σερβίων, δι Σαλατάπηδας τὴν περιοχὴν Χασίων, δι Καρατάσιος τῆς Βεροίας καὶ δι Γάτσος τῆς Ἐδέστης.

Δὲν ἔχομεν συγκεκριμένας πληροφορίας διὰ τὸν ἀντίκτυπον, τὸν ὁποῖον ἔσχον ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τὰ κηρύγματα τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, τοῦ ὁποίου οἱ κυριώτεροι στενοὶ συνεργάται κατήγοντο ἐκ Μακεδονίας¹. Είναι ὅμως γεγονός ὅτι ὁ ἐνθουσιώδης φοιτητής τῆς ιατρικῆς ἐκ Καστορίας καὶ ἐκ τῶν ἐπιτελῶν τοῦ Βελεστινλῆ Ἰωάννης Ἐμμανουήλ, ὃς διεπιστώθη κατὰ τὴν γενομένην μετὰ τὴν σύλληψίν των ἀνάκρισιν ὑπὸ τῶν ἀντριακῶν ἀρχῶν², μετέβη εἰς τὴν Σιάτισταν, πατρίδα τῆς μητρός του καὶ διένειμε ἐκεῖ τὸ ἐπαναστατικὸν τραγοῦδι «ώς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὴ σκλαβιά» κ.λ.π. καὶ τὰς ἄλλας ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις τοῦ Ρήγα. Ἡ προκληθεῖσα ἐπαναστατικὴ ζύμωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ρήγα καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν βορείων ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν μὲ τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Αὐστρίαν, ἔσχεν ἀπήχησιν μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ἡ ταχεῖα ὅμως σύλληψις τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν

¹ Λάμπρος, Λόγοι καὶ ἄρθρα, σ. 498. Επ. Legrand, Documents inédits concernant κ.λ.π., σ. 15. Γ. Αιτού, Ο Ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης κ.λ.π., σ. 5, 6. Τοῦ αὐτοῦ ἐν «Δελτίῳ Ἰστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας», τ. 12 (1958) 202 κ.ε.

² Legrand, ε.ά. σ. 91, 92 ἔγγρ. 15.

του καὶ ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τῶν περισσοτέρων εἰς τὸ Βελιγράδιον παρημπόδισαν πᾶσαν περαιτέρω ἐκδήλωσιν.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σουλιωτῶν, πλεῖστοι ἐκ τῶν ἀρματολῶν τῆς Στερεᾶς, Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἥλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν σατράπην τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἄλλοι μὲν ἐπροσκύνησαν, ἄλλοι δὲ συνέπραξαν μετ' αὐτοῦ. Μερικούς, τοὺς μᾶλλον ἐπιφανεῖς, προσεκάλεσεν ὁ Τεπελενῆς εἰς Ἰωάννινα, νὰ τοὺς γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ νὰ τοὺς περιποιηθῇ, πολλὰ τὰ κακὰ διαλογιζόμενος κατ' αὐτῶν ὁ πονηρός Ἀλβανὸς φύλαρχος. Ὁ Νικοτσάρας ἀποσυρθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ καὶ διάγων ἐν ἡσυχίᾳ, ἀλλὰ πολλὰ σχέδια ἔχων κατὰ νοῦν κατὰ τῆς ὑπούλου πολιτικῆς καὶ τῆς πράγματι κραταιᾶς ἐπιβολῆς τοῦ Τεπελενῆ, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ μεταβῇ εἰς Ἰωάννινα, διοῦ πράγματι ἔτυχεν ὑποδοχῆς καὶ φιλοξενίας.

Δὲν παρῆλθεν ὅμως πολὺ διάστημα καὶ ὁ πολεμιστής τοῦ Ὀλύμπου ἐπετέθη δι' ἄγνωστον αἴτιαν κατ' ἀξιωματούχου τῆς αὐλῆς τοῦ Τεπελενῆ, ἄφησεν αὐτὸν ἡμιθανῆ καὶ παραλαβὼν δλίγους πιστοὺς συντρόφους του, διωκόμενος δὲ κατὰ πόδας ἀπὸ τὰ ὅργανα τοῦ Ἀλῆ, κατέφυγεν εἰς τὸν Βάλτον καὶ ἐκεῖθεν διὰ Ραδοβιζίου, Τζουμέρκων καὶ Ἀσπροποτάμου, ἔφθασεν εἰς τὸν "Ολυμπὸν, σκοπῶν ν' ἀρχίσῃ νέους ἀγῶνας κατὰ τοῦ Τεπελενῆ".

Κατὰ τὸ ἔτος 1804 αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις Ρωσίας καὶ Τουρκίας ἦσαν ἐκ νέου τεταμέναι. Οἱ Ἑλληνες ἀρματολοὶ καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἥρχισε καὶ πάλιν ν' ἀναθαρρῆ παρ' ὅλας τὰς ἀπογοητεύσεις καὶ τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος. Εἶναι ἡ ἐποχή, κατὰ τὴν ὅποιαν παρατηρεῖται ἐντονωτάτη ἐπαναστατικὴ κίνησις μεταξὺ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Στερεᾶς Ἐλλάδος, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ Ρωσία ποικιλοτρόπως ὑπεκίνει κατὰ τῆς ἀντιπάλου της Τουρκίας ὅχι μόνον τοὺς Ἑλληνας πολεμικοὺς ἄνδρας καὶ τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς βορείους γείτονας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἀποβλέπουσα πρωτίστως εἰς πολιτικὰ ὠφέλη².

Οἱ Ἑλληνες πολλὰ ἀνέμενον ἐκ τοῦ μέλλοντος νὰ ἐκκραγῇ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, διότι ἡ Ρωσία ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μόνιμος προστάτης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ Νικοτσάρας, συμπράτ-

¹ Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀλῆ Τεπελενῆς ἔχρησιμεποίησε πολλάκις τοὺς Ἑλληνας ἀρματολούς, διά νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰ σχέδιά του, δηλαδὴ νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ίδρυνον ἀνεξάρτητον Ἀλβανικὸν κράτος μὲ περαιτέρω βλέψεις, πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ συνεργασία ἀρματολῶν καὶ Ἀλῆ Τεπελενῆ συνετέλεσεν ἐπὶ τὸ διάστημα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀρματολισμοῦ. "Οταν ὅμως τὰ συμφέροντα τοῦ Ἀλῆ ἦλαξαν, ἐστράφη κατὰ τῶν ἀρματολῶν καὶ ἐπροξένησε μεγάλην φθοράν εἰς αὐτούς. Πρβλ. Νικηφόρος Μοριάς, Ιστορία τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσιος κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγάς, σ. 186 κ.ε.

² Τερτσέτη, Αὐτοβιογραφία τοῦ Κολοκοτρώνη, σ. 29. Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 142.

των μὲ τοὺς φίλους του Λαζέους καὶ διιδών εὐνοϊκήν τὴν κατάστασιν, ἀναδιωργάνωσε ταχέως τὸ σῶμα του καὶ προέβη εἰς τὴν ἐκδίωξιν ὅλων τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγάδων, ἀλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα συνεννόησις μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων¹, ἥφησεν ἔκθετον τὴν τοιαύτην ἀρματολικήν ἑξέγερσιν καὶ ὁ ἈλῆΤεπελενῆς ἀπεφάσισε νά τοὺς ἐξοιλοθρεύσῃ τὴν φοράν αὐτήν². Καὶ ναὶ μὲν ἐντὸς δλίγου ἐπανήρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων καὶ ρωσικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Σενιάβιν εἰχε καταπλεύσει εἰς τὸ Αἴγαιον, ἀλλ' ὁ Ἀλῆς ἀπέστειλε μεγάλας δυνάμεις εἰς τὸν Ὁλυμπὸν, αἵτινες ἡνάγκασαν τὸν Νικοτσάραν καὶ τοὺς ἄλλους πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς περιοχῆς νὰ ἐπιβιβασθοῦν πλοιαρίων καὶ νά καταφύγουν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἀποφασισμένοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα.

Ο Σενιάβιν, καταλαβὼν τὴν νῆσον Τένεδον³ κατὰ τὸ ἔτος 1807, ἀφ' οὐ προηγουμένως κατεναυμάχησε τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐκάλεσε διὰ προκηρύξεώς του τοὺς Ἑλληνας ἀρματολοὺς νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγῶνα, ὑποσχεθεὶς πλεῖστα ἀνταλλάγματα⁴. Φαίνεται δὲ ὅτι πολλοὶ ἀρματολοὶ, καὶ ἰδιαιτέρως Στερεολλαδίται καὶ Μακεδόνες, ἔσπευσαν τότε εἰς τὴν Τένεδον καὶ ἀντέστησαν ἐρρωμένως κατὰ τὴν μετά τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ρώσων ἐπιχειρηθεῖσαν ἀνακατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων⁵. Διεσάθη ρίμα συνταχθεῖσα ἀπὸ τὸν ἑκ Κύμης τῆς Εὐβοίας ἐμποροπλοίαρχον Ἰ. Δ. Ξουρῆν, παρευρεθέντα εἰς τὴν Τένεδον, τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἀπόσπασμα, χαρακτηρίζον τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Πό Μακεδόνοι πλέον καλοὶ καὶ πλέον διαλεγμένοι
καὶ στὸ ντυφέκι εἴμαστε δῆλοι μαθημένοι
καὶ στὸ σπαθὶ καλύτερα εἴμαστε σπουδασμένοι.
Οἱ Τούρκοι εἰναι περιστοί, μεῖς λίγοι Μακεδόνοι,
πάλιν δὲν τοὺς φοβούμαστε, τ' αὐτὶ μας δὲν ἰδρώνει.
"Ολὴ ἡ Πόλη νὰ ἐλθῇ μὲ τὴ Γενιτσαρία
δὲν εἰναι τρόπος νὰ ἐβγῇ μὲ τὴ Μακεδονία.

· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
Οἱ Μακεδόνες ξακουστοὶ στὸν κόσμο παινεμένοι
μόλον τὸν Τούρκο πολεμοῦν σήμερον οἱ καῦμένοι
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·

¹ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 59.

² Παπαρρηγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 5 μ.β', σ. 219.

³ Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς των ἀγῶνας κ.λ.π., σ. 39.

⁴ Κανδηλώρος, Ὁ ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου, σ. 353, ἔνθα καὶ ἡ πρήκηρξις τοῦ Σενιάβιν.

⁵ Δελτίον Ἰστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τ. 1, σ. 462 κ.έ.

Οἱ Μακεδόνες σήμερον θέλουν νὰ ἀρχινήσουν κορμία καὶ κεφάλια τὴν χώραν νὰ γεμίσουν ὡς τὸν λαιμὸν νὰ ἔρθουνε δῆλοι τους εἰς τὸ αἷμα ὅπισσο δὲν γυρίζουνε τὰ ἔχουν ὄρκωμένα.

Τὰ τούρκικα σᾶν εἰδανε Συνέβης πῶς ριβάρει κανένα δὲν ἐπρόφθασε ἄγκουρα νὰ σαλπάρῃ¹.

Ἡ προκήρυξις τοῦ Σενιάβιν καὶ ἡ κάυθοδος τῶν Ρώσων εἰς τὴν Βλαχίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, ὅστις κατέλαβε τοὺς Ἐλληνας ἀρματολούς, δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀφῆσῃ ἀνεπηρέαστον τὸν τολμηρὸν καὶ πολλὰ διαλογιζόμενον Νικοτσάραν. Δὲν εἶναι ἔξηκριβωμένον, ἢν μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Τένεδον ἢ ἐπεκοινώνησε δι' ἀπεσταλμένων μὲ τὸν Σενιάβιν. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἔξηκριβωμένον, ἢν ὁ Νικοτσάρας ἐκτὸς τῆς ἀναταραχῆς, τὴν ὅποιαν ἐπεφύλασσεν εἰς τοὺς Τούρκους², ὡς κατωτέρω θὰ ἐκτεθῇ, ἐσκόπει νὰ κατευθυνθῇ εἰς τὴν Σερβίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐκκραγείσης ἐπαναστάσεως τῶν Σέρβων³ ἢ καὶ πρὸς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως, ἵνα ἐνώθῃ μὲ τοὺς ὑπηρετοῦντας συμπατριώτας του εἰς τὰ στρατεύματα τῶν Ἡγεμονιῶν.

Τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς ἀρματολικοῦ σώματος συγκειμένου ἐκ Μακεδόνων, Θεσσαλῶν, Στερεοελλαδίτῶν καὶ τινων Ἀλβανῶν⁴ καὶ ἐπιβιβασθεὶς

¹ Ἡ κακότεχνος αὐτὴ ρίμα δημιλεῖ εὐγλώττως διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν ἐκ Μακεδονίας πολεμιστῶν συμπραξάντων μὲ τὸν ρωσικὸν στόλον κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Βορείου Αλγαίου.

² Βλέπε λεπτομερείς καὶ κριτικὴν τῶν πηγῶν εἰς Βασδραβέλλην, Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες, σ. 35 κ.ε.

³ Δὲν ὑπάρχουν σερβικοὶ πηγαὶ διὰ τὸν Νικοτσάραν, ἔξ δσων γνωρίζω, ἐνῷ ἀφοροῦν διὰ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον. Οἱ Ρῶσοι ἔξεμεταλλεύθησαν τὴν συμπάθειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀπελευθρωτικοῦ ἀγόνος τῶν Σέρβων (Α ἡ σ κ α ρ ι, ἔ.ἄ., σ. 38). 'Ο Σ ἡ θ α ζ ἀ ναποδείκτως ὑποστηρίζει δῆτι ὁ Νικοτσάρας μετέβη εἰς τὴν Τένεδον (Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 579 κ.ε.). 'Ο Ι γ γ λ ἐ σ η ζ εἰς τὸ ἔργον του τὰ «Ἀρματολίκια καὶ ὁ ἥρως Νικοτσάρας», σ. 21, ἀντιγράφει τὸν Σάθαν.

⁴ 'Ο Κ. Σ ἡ θ α ζ ἀ ναβιβάζει τοὺς πολεμιστάς τοῦ Νικοτσάρα εἰς 550 (Ξ.ἄ. σ. 579 κ.ε.). 'Ο Κ α σ ο μ ο ύ λ η ζ ὑ πολογίζει δῆτι οἱ πολεμισταὶ ἀνήρχοντο εἰς 320, ἔξ ὧν 200 Ἐλληνες καὶ 120 Ἀλβανοὶ ἀκολουθήσαντες τὸν Νικοτσάραν ὡς διακεκριμένον ἥρωα (Ξ.ἄ. τ. 1, σ. 61 κ.ε.). Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ α μ π ο ύ ρ ο γ λ ο υ (Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες, σ. 101) εἶναι μυθιστορηματικά καὶ ἐντελῶς αὐθαίρετος ἡ πληροφορία δῆτι ἐγένετο συνέλευσις τῶν ἀρματολῶν εἰς τὸ Καρπενῆσι, ἔνθα ἀπεφασίσθη ἡ πρὸς Σερβίαν ἔξόρμησις τοῦ Νικοτσάρα.

'Εδῶ ἔχουν τὴν θέσιν των δύο κλέφτικα τραγούδια τοῦ Νικοτσάρα (Ν. Π ο λ ί τ η, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἐλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1925, σ. 66).

1.

Τρία κομμάτια σύννεφα στὸν Ἐλυμπο στὴ ράχη τόνα βαστάει τὴ δροσιά, τ' ἄλλο βαρὺ χαλάζι τὸ τρίτο τὸ μαυρότερο, τὴν θύλασσαν ἀγναντεύει.

πλοιαρίων εἰς τὰς Βορείους Σποράδας, ἀφίχθη εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὄρφανοῦ, πιθανῶς πλησίον τοῦ χωρίου Σταυρὸς τῆς Χαλκιδικῆς, ἐνθα ἀναπετάσας τὰς σημαίας του κατηυθύνθη πρὸς Ζίχναν¹ καὶ Βέτερναν, σκοπῶν ἐκεῖθεν νῦ διαβῇ τὸν Αἴμον. Ἡ ἐπιχείρησις αὐτὴ κατὰ τὴν γνώμην μας ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1807, ἐποχὴν κατάλληλον δι’ ἐκστρατείαν², καίτοι εἰς τὰς δροσειρὰς τῆς Κερκίνης καὶ τοῦ Μπὸζ Ντάγ
ἀργεῖ ἡ τῆξις τῶν χιόνων, ὡς συνέβη καὶ ἐν προκειμένῳ.

Τὸ ἐγχείρημα ὑπῆρξε γενναίου ἀνδρὸς ἀπόφασις ἀλλ’ ἔξαιρετικὰ τολμηρόν. Οἱ Τοῦρκοι ἔγκαιρως ἀντελήθησαν τὰς κινήσεις τοῦ σώματος τοῦ Νικοτσάρα, παρ’ ὅλον ὅτι διῆλθε κατὰ τὴν πορείαν του ἐκ πυκνοκατωκημένων ἀμιγῶς Ἑλληνικῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Ὁ βαλῆς τῶν Σερρῶν Ἰσμαήλ μπέης συνεκέντρωσεν δλας τὰς διαθεσίμους δυνάμεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, θορυβηθεὶς ἐκ τοῦ μὴ ἀναμενομένου αὐτοῦ αἰφνιδιασμοῦ τοῦ Νικοτσάρα, εἰς περιοχὴν μάλιστα εἰς τὴν ὅποιαν εἶχεν ἐκλείψει ὁ ἀρματολισμός, καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἀρματολικοῦ σώματος ἔξαναγκάσας τὸν Νικοτσάραν νὰ δώσῃ μάχην εἰς τὰς διόδους τοῦ δρους Μενοικέως νοτιοανατολικῶς τοῦ Μπὸζ Ντάγ καὶ βορείως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Ζίχνας (ὑψόμ. 1768-1903). Ἡ μάχη ὑπῆρξε σκληρὰ καὶ διήρκεσεν ἐπὶ τριήμερον, διεξαχθεῖσα ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας ἐν μέσῳ χιόνων. Αἱ ὑπέρτεραι τουρκικαὶ δυνάμεις, ἀνερχόμεναι εἰς δοκτὸν χιλιάδας ἄνδρας, προσεπάθησαν νὰ κυκλώσουν καὶ νὰ αἰχμαλωτίσουν τοὺς ἀντιπάλους. Ἐν τούτοις ὁ Νικοτσάρας ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ, διασπάσας ξιφήρης τὸν σχηματισθέντα κλοιὸν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὥραιαν Ἑλληνικὴν κωμόπολιν Ζίχναν. Προσβλήθεις ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐκεῖ καὶ ὑποστάς βαρείας ἀπωλείας, στερούμενος δὲ πυρομαχικῶν καὶ βλέπων ματαίων πᾶσαν ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ

«Πάψε γιαλέ μου τὸ θυμό, πάψε τὰ κύματά σου,
νὰ βγοῦν τὰ κλεφτοάραβα, π’ ὅχουν τοὺς κλέφτες μέσα,
νὰ βγῇ κι’ ὁ Νίκος μιὰ βολὰ ψηλά στ’ Ἀργυροπούλι».

2.

«Τ’ ἔχουν τῆς Ζίχνας τὰ βουνά καὶ στέκουν μαραμένα
μήνα χαλάζι τὰ βαρεῖ, μήνα βαρύς χειμῶνας
οὐδὲ χαλάζι τὰ βαρεῖ, οὐδὲ βαρύς χειμῶνας
ὁ Νικοτσάρας πολεμάει μὲ τρία βιλαέτια,
μὲ Σέρρες καὶ μὲ "Ολυμπο μὲ δώδεκα ταμπούρια».

Ο Χρ. Περραϊβός, "Απαντα, σ. 80, συμπεριέλαβε καὶ ἄλλο τραγούδι τοῦ Νικοτσάρα σχετικὸν μὲ αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν. Αὐτὸν τὸ τραγούδι περιέχει καὶ λέξεις τουρκικάς καὶ δὲν διστάζω νὰ τὸ θεωρήσω ὡς μίαν κακότεχνον παραλλαγὴν, ἵσως τοῦ ίδιου εὑφαντάστου Περραϊβού, τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ποὺ παραθέτω κατωτέρω.

¹ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 36.

² Διὰ τὴν πορείαν ποὺ ἡκολούθησεν ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην βλέπε Βασδραβέλλη, ε.ά. σ. 36.

ἀντίστασιν ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ ἔξοντωθῇ δλόκληρον τὸ σῶμα του, κατώρθωσε καὶ πάλιν ν' ἀπαγκιστρωθῇ καὶ κατηυθύνθη εἰς τὸ Πράβι (Ἐλευθερούπολιν)¹.

Κατὰ τὴν πρὸς Ἐλευθερούπολιν ὑποχώρησιν ὁ Νικοτσάρας εὗρεν τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Ἀγγίτη ἀλυσσόδετον καὶ φρουρούμενην ἀπὸ Τούρκους, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπιτεθεὶς ἐπέτυχε τὴν διάλυσιν αὐτῶν καὶ θραύσας ἀκολούθως τὴν ἄλυστον διὰ τοῦ περιφήμου σιδηροῦ πελέκεως, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δὲν ἀπεχωρίζετο, ἔφθασε τελικῶς εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὁρφανοῦ. Μὴ εὑρὼν ὅμως τοὺς Ρώσους, σπῶς ὑπελόγιζεν, κατώρθωσε νὰ διασωθῇ μὲν μίαν ἔκαποντάδα περίπου πολεμιστῶν² καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν φιλόξενον χερσόνησον τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους, ὅπου εὗρε περιθαλψιν ἀπὸ τοὺς μοναχούς. Παραμείνας ἐκεῖ ἐπὶ δεκαπενθήμερον καὶ ἀναρρώσας ἐκ τῶν τραυμάτων του, ἐπέτυχεν ἐπιβιβασθεὶς πλοίων νὰ φθάσῃ μὲ τοὺς συντρόφους του εἰς τὰς Βορείους Σποράδας³.

¹ Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε τὴν παράτολμον, ἀλλὰ ἡρωϊκὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν τοῦ Νικοτσάρα (F a u r i e l, Ε.ἄ. σ. 68, P a s s o w, Ε.ἄ. σ. 65, L e g r a n d, Ε.ἄ. σ. 92).

«Ἐνα πουλάκι ἔβγαινε πὸ μέσα ἀπ' τὴν Βέροια,
ράχη σὲ ράχη περπατεῖ λημέρι σὲ λημέρι.

Κι' οἱ κλέφτες τὸ ἐρόταγαν κι' οἱ κλέφτες τὸ ρωτᾶνε
πουλάκιμ' πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν κατεβαίνεις·
ἀπὸ τὴν Βέροια ἔρχομαι στ' Ἀγραφα κατεβαίνω,
πάω νά βρω τὸ Νικολό νά σφιξω τὸ Σταμάτη,
νά πᾶν τὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Νικοτσάρα

τρεῖς μέρες κάνει πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
πέρα στὸ Ξερολείβαδο, στοὺς πάγους καὶ στὰ χιόνια.

Ἀκοδεῖτε παλλήκαρια μου φονάζει δι Νικοτσάρας,
βάλτε τσελίκι στὴν καρδιά καὶ σίδερα στὰ πόδια
γιουρούσι γιὰ νὰ κάμωμε νὰ φθάσωμεν στὸ Πράβι,
τὸν ἄλυσον νὰ κόψωμεν καὶ πέρα νὰ ριχτοῦμε,
ζερβά μεριά τὸν ποταμὸν νὰ πάρουμε παιδιά μου
νά βροῦμε τὰ Λαζόπουλα, τὸν καπετάνην Λαμπράκη.
Τὸ δρόμο πήραν σύνταχα κι' ἐφθύσαν στὸ γιοφύρι
καὶ μὲ τὸ δαμασκὶ σπαθὶ δι Νικοτσάρας κόφτει
τὸν ἄλυσον τοῦ γεφυριοῦ καὶ ρίγνεται στοὺς Τούρκους
φεύγονταν οἱ ἄπιστ' σὰν τραγιά πίσω τὸ Πράβι ἀφήνουν».

² Ο Κασομούλης, γράφει ὅτι διεσώθησαν περὶ τοὺς 60 πολεμισταί. Ο Σάθας τοὺς ἀναβιβάζει εἰς 150 καὶ δι Καμπούρο γλού μόνον εἰς 50.

³ Εἰς τὴν ἑσχάτος δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν ΛΒ' (1963) τόμον τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐργασίαν τοῦ Ἀγιορείτου συγγραφέως Ἀλεξάνδρου Λαυριώτη ἀντλούντος ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας (Καδίξ 4, I.K. φ. 14ον) ἀναφέρονται πληροφορίαι, καθ' ᾧς ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1801, προερχόμενος ἐκ Βορείων Σποράδων, κατέπλευσεν ἐπὶ κεφαλῆς στολίσκου πειρατικού εἰς Ἀγιον Ὁρος, συνεπλάκη μὲ τουρκικά καταδιωκτικά ἀποσπάσματα κ.λ.π. Ἐξήτησα

Αὐτὸς ὑπῆρξεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παρατόλμου καὶ ἀτυχοῦς, ἀλλὰ πράγματι λίαν τολμηρᾶς ἐκείνης ἐκστρατείας ἐνὸς ἐκ τῶν διασημοτέρων ἀρματολῶν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν εἶναι ἔξηκριβωμένα τὰ αἴτια τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ἵσως δταν δημοσιευθοῦν αἱ ρωτικαὶ πηγαὶ νὰ ἔχωμεν ἀφθονώτερον καὶ λεπτομερέστερον ὑλικόν, ἀλλ᾽ ὅμως δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν δτι ἐκστρατεία ἀρματολῶν, μοναδική εἰς τὸ εἶδος της εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ ἀρματολισμοῦ, διενεργούμενη μακράν τῶν συνήθων ὀρμητηρίων, δὲν ἡτο δυνατὸν νὰ διεξαχθῇ ἂν δὲν ὑπῆρχε δύναμις ἰσχυρὰ ἔχουσα συμφέροντα πολιτικὰ καταφανῆ καὶ τοιαύτη δύναμις ἥτο μόνον ἡ Ρωσία.

Εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἐγένετο σύσκεψις πολλῶν ἀρματολῶν οἵτινες είχον συγκεντρωθῆ ἐκεῖ ἔνεκα τοῦ ρωσοτούρκικοῦ πολέμου, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀργότερον ἡγέτης τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 Θεόδωρος Κολοκοτρώνης¹ ἀφιχθεὶς ἐκ Ζακύνθου, δπου ὑπῆρετι ὡς ταγματάρχης ὑπὸ τοὺς Ἀγγλους, ἀποφασισθείσης τῆς ἐνάρξεως πειρατικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Τούρκων.

Διαπιστοῦμεν ἐδῶ τὴν πρώτην σύμπραξιν Ἐλλήνων ἀρματολῶν ἀπὸ διαφόρους ἐλληνικάς περιοχάς καὶ μάλιστα σύμπραξιν διὰ θαλασσίας ἐπιχειρήσεις, καίτοι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀμφιβίων αὐτῶν πολεμιστῶν ἦσαν δρεινοί. Ἐκ τῆς συμπράξεως αὐτῆς θὰ προκύψουν σπουδαῖα ὠφέλη διὰ τὸν μετέπειτα ἀγῶνα, διότι ἀρχίζει βαθμηδὸν νὰ συνειδητοποιηται ἡ συνεργασία τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος διὰ μίαν συνδυασμένην ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν κατὰ τοῦ κυριάρχου ὡς ἔξεδηλώθη 14 ἔτη βραδύτερον.

Εἰς τὴν Σκίαθον συνεκροτήθησαν πειρατικοὶ στολίσκοι μὲ ἀρματολοὺς ἐπιφανεῖς τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων: Τὸν Γιάννην Σταθᾶν ἀπὸ τὸν Βάλτον τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, τὸν Νικοτσάραν, Μπλαχάβαν, Λαζέους, Τζαχείλαν καὶ Καζαβέρην ἀπὸ τὸν "Ολυμπον" καὶ τὰ Πιέρια, τὸν Βασίλην Ρομφένην ἀπὸ τὴν Νάουσαν, Μπιζιώταν καὶ Σύρον ἀπὸ τὰ χωρία τῶν Χασίων καὶ ἄλλους. Εἰς τὰ πειρατικὰ² σκάφη ἐδόθησαν τὰ δνόματα

ἀντίγραφον τῶν φύλλων τοῦ Κώδικος χωρὶς νὰ τὸ ἐπιτύχω, δι' ὃ τὴν πληροφορίαν ταύτην εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῶ μετ' ἐπιφυλάξεως ἐπιφυλασσόμενος, δταν δυνηθῆ ἀργότερον νὰ ἐλέγξω τοὺς κώδικας, νὰ ἐπανέλθω ἀλλαχοῦ τόσον διὰ τὸν Νικοτσάραν, δσον καὶ δι' ἄλλους τινάς ἀρματολούς καὶ κλέφτες, τοὺς δποίους ἀνωφέρει ὁ συγγραφεύς.

¹ Ο Κ α σ ο μ ο ύ λ ης ισχυρίζεται δτι ὁ Νικοτσάρας συνητήθη μὲ τὸν Κολοκοτρώνην πρὸ τῆς ἡρωϊκῆς ἐκστρατείας (τ. 1, σ. 62). Τὸ θεωροῦμεν ἀπίθανον συγχέει προφανῶς τὴν γενομένην σύσκεψιν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας διὰ τὴν ἔξόρμησιν πρὸς βορρᾶν. Βλέπε καὶ Π α π α ρ η γ ο π ο ύ λ ο ν, ἔ.ἄ. τ. 5 μ. β' σ. 220. Θεοφανίδον, Ἀρχεῖον Κολοκοτρώνη, τ. 1, σ. 34.

² Η λαϊκὴ μοδα πιέσωσε τὸ κατωτέρω κουρσάρικο τραγοῦδι ποὺ τεκμηριώνει γεγονότα καὶ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (F a u r i e l, ἔ.ἄ. τ. 1 σ. 14. Ζ α μ π ε λ ι ο ν,

«Ἄσπρη Θάλασσα» (Αἰγαῖον), «Κασσάνδρα», «Ολυμπος», «Νάουσα», «Βάλτος», «Μοριάς», «Σκίαθος». Ἀρχηγός τῶν πειρατικῶν αὐτῶν σκαφῶν ἀνηγορεύθη ὁ Σταθᾶς μὲν ὑπαρχηγὸν τὸν Νικοτσάραν. Διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ὑψώθη ἐλληνικὴ σημαία ἐπὶ σκαφῶν κυβερνωμένων ἀπὸ Ἑλληνας πολεμιστάς καὶ πληρώματα. Ἡτο κυνανῇ μὲ λευκὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον. Τὰ διακριτικὰ χρώματα, τὰ ἔξαρτήματα τῶν πλοιαρίων καὶ αἱ στολαὶ τῶν πληρωμάτων ἡσαν κατάμαυρα, ὅπως ἐσυνήθιζον οἱ πειραταὶ τῆς ἐποχῆς.

Κατ’ ἀρχάς, οἱ πειρατικοὶ αὐτοὶ στολίσκοι διενήργησαν ἀποβάσεις εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, ἐλεημάτησαν τὰ τουρκικὰ χωρία καὶ τὰ ἀγροκτήματα, ἔσφαξαν κατοίκους, διήρπασαν τρόφιμα καὶ ἄλλα εἰδη καὶ ἐν γένει ἐρήμωσαν καὶ ἐπυρπόλησαν τὰ πάντα.

Τρομοκρατία διεχύθη εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην καὶ πρωτοφανεῖς βιαιότητες διεπράχθησαν εἰς τὴν Κασσάνδραν καὶ τὸ Βόρειον Αἰγαῖον. Οἱ πειραταὶ ἔξεδικοῦντο τοὺς Τούρκους διὰ τὰ σκληρὰ μέτρα, τὰ ὅποια εἶχε λάβει ἡ τουρκικὴ διοίκησις κατὰ τῶν ἀρματολῶν, ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν πλήρη συντριβήν των.

Οἱ Τούρκοι ἀπέστειλαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν ἰσχυρὰν μοῖραν πολεμικῶν σκαφῶν, ἀποτελουμένην ἀπὸ 2 φρεγάτας, 2 πλοῖα μὲ δῆλους καὶ τίνα μόστικα ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Κιουτσούκ Ἀλῆ Σκαντρίλ, ἵνα προσβάλῃ τὴν Σκίαθον, ἥτις ἔχρησιμοποιεῖτο ὡς πειρατικὸν ὁρμητήριον. Οἱ Ἑλληνες, εὑρεθέντες πρὸ ὑπερτέρων σκαφῶν ἀρτίως ἔξωπλισμένων καὶ διαβλέποντες τὸν κίνδυνον τοῦ ἀφανισμοῦ, ἔζητησαν ἐπειγόντως τὴν συνδρομὴν τῆς εἰς τὴν νῆσον Σύρον ναυλοχούσης ἀγγλικῆς φρεγάτας «Sea Horse» κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου John Stuart, ὅστις ἔσπευσε προθύμως εἰς βοήθειάν των. Ἡ Ἀγγλία διετέλει κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην

Ἐ.ἄ. σ. 14, 23. Πολιτού, ἔ.ἄ. σ. 82, 67).

«Μαῦρο καράβι ἀρμένιζε στά μέρη τῆς Κασσάνδρας εἰχε πανιά κατάμαυρο καὶ τ’ οὐρανοῦ παντιέρα ἐμπρός κορβέτα μ’ ἀλικο μπαΐράκι τοῦ ἐβγήκε «Μάίνα, φωνάζει, τὰ πανιά, ρίξεται τοῦ λέγει, κάτω δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά, κι’ οὐδὲ τὰ ρίχνω κάτω. Μή μὲ θαρρήτε νιόννωφη, νά βγῶ νά προσκυνήσω. Ἐγώ μαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρός τοῦ Μπουκουβάλα τράκο, λεβέντες, ρίξετε στὴν πλάρη τὸ καράβι τῶν Τούρκων αἷμα χύσετε, ἄπιστους μήν ψηφάτε». Οἱ Τούρκοι βόλτα ἐρρίξαν κι’ ἐγύρισαν στὴν πλάρη πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθί στὸ χέρι στὰ μπούνια τρέζουν αἷμα, θάλασσα κοκκινίζει. «Ἀλλάχ, Ἀλλάχ οἱ ἄπιστοι κράζουν καὶ προσκυνοῦνε».

εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἐπηκολούθησε ναυμαχία διήμερος, τὴν 5-6 Ιουλίου 1807 πλῆσιον τῆς νήσου Σκοπέλου, κατὰ τὴν δόποιαν ἔθαμασθη ὁ ἡρωϊσμὸς καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ "Αγγλου πλοιάρχου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες πειραταὶ πανταχόθεν ἐπιτιθέμενοι ἐπέφερον σύγχυσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. Τελικῶς ἡ τουρκικὴ ἀρχηγὸς Bendere Tjafer ὑποστᾶσα σοβαρὰς βλάβας ὑπεχρεώθη εἰς παράδοσιν, ὁ δὲ ὑπόλοιπος τουρκικὸς στόλος ἐγκαταλείψας τὴν ναυμαχίαν ἀπεμακρύνθη πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον διωκόμενος.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ὁ Νικοτσάρας ἥγουμενος 300 κλεφτῶν ἀπεβιβάσθη πλησίον τοῦ Λιτοχώρου¹, σκοπῶν νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἄγωνας κατὰ τῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἅτινα εἶχον κατακλύσει ὅλας τὰς περὶ τὸν "Ολυμπὸν περιοχάς, τρομοκρατήσαντα τοὺς κατοίκους, τινὰς τῶν ὅποιων εἶχον ἔξαναγκάσει νὰ συνεργάζωνται μετ' αὐτῶν. Πλησίον τοῦ Λιτοχώρου συνεπλάκη μὲ iσχυρὸν τουρκοαλβανικὸν ἀπόσπασμα, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὴν μίαν πτέρυγα καὶ ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς ἄλλης, ἐβλήθη ἐξ ἐνέδρας εἰς τὸ ὑπογάστριον βαρύτατα. Μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν παροιμιώδη ψυχραιμίαν καὶ ἐνῷ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐμάχοντο μέχρι τῶν ἐσπερινῶν ὥρῶν ἀποκρύπτοντες τὸν τραυματισμόν, ἀπεσύρθη εἰς τὸ πλοιάριόν του, δῆπον καὶ ἔξεπνευσε. Τὴν σορόν του μετεκόμισαν οἱ συμπολεμισταί του εἰς τὴν νήσον Σκίαθον, ἔνθα ἔθαψαν κρυφίως τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὴν μονὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1807.

Ο θάνατος τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ πολεμιστοῦ ἐδημιούργησε κενὸν δυσαναπλήρωτον μεταξὺ τῶν ἀρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Ἡ προσωπικὴ του ἐπιβολή, τὸ γόντρον μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ἡ μυθικὴ ἀνδρεία, ἡ ἀκεραιότης τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὁ φόβος ποὺ εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς κατὰ τὰ ἄλλα ἀνδρείους Τουρκαλβανούς τοῦ Τεπελενλῆ, εἶχον κατὰ πολὺ συμβάλει εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς περὶ τὸν "Ολυμπὸν καὶ Πιέρια περιοχῆς. Ἐάν ὁ προώρως ἀπωλεσθεὶς πολεμιστὴς αὐτὸς ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, θὰ ἀνεδεικνύετο μεταξὺ τῶν ἔξεχουσῶν στρατιωτικῶν φυσιογνωμιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῶν ὅποιων τόσην ἀνάγκην εἶχεν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἴδιαιτέρως ἡ Μακεδονία.

Καθ' ἦν ἐποχὴν ὁ Νικοτσάρας καὶ οἱ ἄλλοι ἀρματολοὶ τοῦ "Ολύμπου ἀνθίσταντο γενναίως κατὰ τῆς ἐκστρατείας τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ,

¹ Κασσούλη, Ε.ά. τ. 1, σ. 62 κ.ε. Ὁ Νικοτσάρας ἐφονεύθη εἰς ἡλικίαν 36 ἐτῶν ἀφῆσας 2 θυγατέρας καὶ ἔνα uίδον τὸν Παναγιώτην. Δὲν φαίνεται ἀκριβῆς ἡ πληροφορία τοῦ Σάθα ὃ διείπει τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1807 ὁ Νικοτσάρας ἐφθασεν εἰς Σκόπελον (Κασσούλη, Ε.ά. σ. 372).

ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, βορειότερον, εἰς τὸ Βέρμιον, ὁ Ἀλβανὸς σατράπης, ἐπεκτείνων τῇ ἀνοχῇ τῶν Τούρκων τὸ πασαλίκιόν του, προσέβαλε τὴν Νάουσαν. Τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ Βερμίου, ἀκμάζουσαν τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπερησπίζετο ὁ ἀρματολὸς Βασίλης Ρομφέης, ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ πεπειραμένων κλεφτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲν ὑπαρχηγὸν τὸν Καρατάσιον, οἵτινες ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων Ναουσαίων, ἀπέκρουσαν τὰ στρατεύματα τοῦ Τεπελενλῆ. Ἡ Νάουσα ἦτο περιτεχισμένη καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς πλαισιούμενοι ἀπὸ ἐμπειροπολέμους κλέφτες, ἀντέστησαν ἔρρωμένως εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν.

Οἱ μπένδες τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ἔχοντες ἀγροκτήματα πλησίον τῆς Ναούσης, ὑπεσχέθησαν τὴν συνδρομήν των εἰς τοὺς πολιορκουμένους Ναουσαίους, ἀλλὰ δὲν ἐξεπλήρωσαν τὰς ὑποχρεώσεις των. Ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἥμισυ μῆνας διήρκεσεν ἡ πολιορκία τῆς Ναούσης, ὁ δὲ Ρομφέης στενῶς πολιορκηθεὶς ὑπὸ πολλαπλασίων ἐχθρικῶν δυνάμεων, στερούμενος τῶν πάντων καὶ ἀδυνατῶν τελικῶς νὰ ἀνθέξῃ, ἀπεφάσισεν, δῶπες μᾶς πληροφορεῖ *o Cousinéry*, Γάλλος πρόξενος¹ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς Θεσσαλονίκην, «τὴν γενναίαν ἐκείνην ἔξοδον, ἣτις ἐδίδαξε τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου τοῦ 1826. Ἐξῆλθον κατὰ σκοτεινὴν νύκτα διὰ μέσου τῶν πολιορκητῶν φονεύσαντες πολλοὺς καὶ φονευθέντες πολλοί, ζωγρηθέντες δὲ περισσότεροι, μόλις 1500 ἔφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην». Ἡ πόλις ἐλεητατήθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, πολλοὶ κάτοικοι ἡχαλωτίσθησαν, ἀρκετοὶ ἐσφάγησαν, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Ρομφέη μετὰ τοῦ μικροῦ τῆς νιοῦ αἰχμαλωτισθεῖσα ἀπεστάλη εἰς Ἰωάννινα. Ὁ Ρομφέης κατώρθωσε μὲν τὸν ἐκ τῶν προυχόντων τῆς πόλεως Ζαφειράκην Λογοθέτην καὶ εὐαρίθμους διπαδούς του νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Χαλκιδικήν² καὶ ὁ Καρατάσιος εἰς τὸν Ὀλυμπον ἐναθεῖσις μὲ τοὺς Λαζέους.

Περισποτέρων πληροφοριῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στερούμεθα, ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε χαρακτηριστικὸν δημοτικὸν τραγοῦδι:

«Βάστα καῦμένη Νιάουστα τ' Ἀλῆ πασᾶ τ' ἀσκέρι
ὅπως βαστοῦν τὰ Γάιννενα χειμῶνα - καλοκαῖρι.

Τὶ νὰ βαστάξω ἡ δρφανὴ καὶ πᾶς νὰ νταγιαντήσω³
δὲν εἶναι μιὰ δὲν εἶναι δυὸ δὲν εἶναι τρεῖς καὶ πέντε
μόν' εἶναι μῆνες τέσσαρες καὶ μέρες δεκαπέντε.

“Αὕτε Ντελῆ Ζαφείρη μου, Μπράχο καὶ Κωνσταντῖνε μου»⁴.

¹ *Cousinéry*, Voyage dans la Macédoine, σ. 73 κ.έ.

² Φιλιππίδη, Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, σ. 28 κ.έ. Στο γιαννάκη, Ἰστορία τῆς Ναούσης, σ. 137. Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς ἐλεγεν ἀργότερα ἐπιγραμματικὰ διὰ τὸν μετέπειτα ἐξαίρετον πολεμιστὴν Γέρω Καρατάσιον «Ἄν δὲν ἥταν ὁ Καρατάσιος, ποδάρι δὲν θάφηρα στὴν Νάουσα».

³ Λέξις τουρκική σημαίνει ν' ἀνθέξω.

⁴ Ζώτου Μόλος σσού, Ἡπειρωτικὴ καὶ Μακεδονικὴ μελέται, σ. 239 κ.έ.

Τὸ ἔργον τοῦ φονευθέντος Νικοτσάρα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν οἱ συμπατριῶται καὶ φίλοι του Λαζέοι¹ τῆς μεγάλης ἄρματολικῆς οἰκογενείας, ἐνισχυθέντες καὶ μὲ τοὺς δπαδούς τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκην, Μάντζαρην καὶ Γούλαν Δράσκον. Δυστυχῶς ἡ καταστροφὴ τοῦ σώματος τοῦ Θεσσαλοῦ ἄρματολοῦ Βλαχάβα παρὰ τὸ Καστράκι τῆς Καλαμπάκας² κατὰ τὸν μῆνα Μάιον τοῦ 1808 ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τῶν Λαζέων, οἵτινες, μὴ δυνηθέντες ν' ἀντισταθοῦν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν χιλιάδων Ἀλβανῶν τοῦ νεόν τοῦ Τεπελενλῆ Μουχτάρ πασᾶ τῶν Τρικκάλων, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐπιβάντες πολυναρίθμων πλοιαρίων, ὑπὸ τὰ δῦματα καὶ εἰς ἀπόστασιν βολῆς ἀπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν³, ἀπεσύρθησαν διὰ πολλοστὴν φοράν εἰς τὴν Σκίαθον καὶ τὴν Σκόπελον, σύνηθες καταφύγιον τῶν Μακεδόνων καὶ Θεσσαλῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν.

Ἐπὶ μίαν διετίαν δὲ Λάζος μὲ τοὺς ἀδελφούς του καθὼς καὶ ἄλλοι ἄρματολοὶ τῆς Μακεδονίας, μεταξὺ τῶν ὄποιων καὶ δὲ Γιάννης Φαρμάκης ἀπὸ τὸ Βλάτσι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἀσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Τεπελενλῆ, ἔξοπλίσαντες πλοιάρια, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν πειρατείαν, ἀναμένοντες ἄνευ ἐλπίδος τὴν προέλασιν τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων πρὸς Νότον μετὰ τὴν ὑπὸ αὐτῶν κατάληψιν τῆς Σούμλας ἐν Βουλγαρίᾳ⁴. Οἱ Τοῦρκοι

¹ Οἱ Λαζέοι κατάγονται ἀπὸ τὸ Λειβάδι τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ τὴν ἴστορουμένην ἐποχὴν ἥσαν ἐν ζωῇ 4 ἀδελφοῖ, δὲ Γιάννης, δὲ Λιόλιος, δὲ Δῆμος καὶ δὲ Κώστας. Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς τοὺς κατεδίωξε συστηματικὰ καὶ παρ' ὅλον δὲ μετέβη εἰς τὴν αὐλήν του δὲ Λιόλιος μαζὶ μὲ τοὺς Ρουμελιώτες ἀρχηγοὺς κ.λ.π., δὲ Ἀλῆς δὲν μετέβαλε φρονήματα (Κασσούμπας, Ἑλλάδα, 1. σ. 68. Β α σ δ ρ α β ἐ λ η, ἔ.ἄ. σ. 41 κ.ἔ.).

² Ο Σά θ α ζ, ἔ.ἄ. σ. 87, ὑποστηρίζει δὲτι Ρώσοι ἀπεσταλμένοι φέροντες ἐπιστολάς τοῦ Καραγιώργη, ἡγέτου τῶν Σέρβων ἐπαναστατῶν, ἀφίχθησαν εἰς τὸν Ὀλύμπον ἵνα ἔξεγειρουν τοὺς ἄρματολούς κατὰ τῶν Τουρκῶν. Οὐδαμόθεν ἔχομεν τοιαύτην πληροφορίαν, οὐτε ἐκ σερβικῶν πηγῶν (Λάσκαρη, ἔ.ἄ. σ. 43). Τὸ δὲ διμος ἡ ρωσικὴ προπαγάνδα ἐπηρέαζε τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν εἶναν ἀναμφισβήτητον.

³ Σά θ α, ἔ.ἄ. σ. 588. Διὰ τὸν Βλαχάβον δὲ Τοῦρκος ἴστοριογράφος Ἀχμέτ Τζεβδέτ γράφει δὲτι ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτὸν κινήματος οἱ Ἑλληνες δὲν ἀπεθαρρύθησαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνισχύθησαν διορθώσαντες τὰς ἐλλείψεις του (Μοσχοπούλος, 117). Διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι πλησίου τῆς Καλαμπάκας, ἔνθα ἡττήθη δὲ Βλαχάβας καὶ οἱ μετ' αὐτὸν συμπράττοντες σχόντες σημαντικάς ἀπωλείας, βλέπε Ἀπ. Βακαλοπούλου, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ ἄρματολίκια καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Θύμιου Μπλαχάβου στὴ Θεσσαλία στὸ 1808 (ἐν Επετηρ. Φίλος. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Θεσ/νίκης, τ. 9 (1966) 229-251). Τὸ δημοσιεύμενον στιχούργημα τοῦ ἀγώνου πολεμιστοῦ, ποὺ συμμετέσχεν εἰς τὴν μάχην τοῦ Καστράκι ὑπὸ τὸν Βλαχάβαν, παρέχει σημαντικάς πληροφορίας διὰ τὰ γεγονότα τῆς ἴστορουμένης ἐποχῆς ὡς καὶ διὰ πολλούς ἄρματολούς. Τὰς πληροφορίας ταύτας ὁ Απ. Βακαλόπουλος σχολιάζει παραθέτων καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

⁴ Κασσούμπας, Ἑλλάδα, 1. σ. 71 κ.ἔ.

⁵ Ε.ά. σ. 73.

ἀπέστειλαν ἐναντίον αὐτῶν, τὸν Χαλὴλ μπένη ἐπὶ κεφαλῆς πολεμικῶν σκαφῶν καθώς καὶ τὸν Χατζῆ Χουσεῖν, ἀρχηγὸν τῶν σαλίων (μικρῶν πλοαιρίων) τῆς Θεσσαλονίκης. Οὗτοι, καταδίωκοντες τοὺς πειρατάς, ἐπέτυχον νὰ τοὺς ἀποκλείσουν εἰς τὴν μικρὰν νῆσον Σπετσοπούλαν¹. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι ἐπῆλθεν συμβιβασμός, μεσολαβήσει τοῦ τούρκου ἀρχιναυάρχου βεζίρη Χατζῆ Ἀλῆ, ἐπετράπη δὲ τόσον εἰς αὐτούς, ἀνερχομένους εἰς 600 περίπου, ὅσον καὶ εἰς τοὺς διαμένοντας εἰς τὰς Βορείας Σποράδας συντρόφους των μετὰ τῶν γυναικοπαίδων ὁ ἐπαναπατρισμός, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι ἐφεξῆς θὰ διηγον ἡσύχως. Τὰ πειρατικά, κατασχεθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων, παρεδόθησαν εἰς τὸν τουρκικὸν αὐτοκρατορικὸν ναύσταθμον².

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1812 ἐπελθοῦσαν εἰρήνην μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων, τὴν καταστολὴν τοῦ ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Σέρβων καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευον οἱ εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν εἰς Ἡπειρον καὶ Ἐπτάνησα ὑπηρετοῦντες ἀρματολοί, οἱ Μακεδόνες ἀρματολοί καὶ κλέφτες ἥρχισαν ν' ἀπογοητεύονται. Τόσων ἐτῶν θυσίαι καὶ ἄγωνες ἥρχισαν νὰ καταποντίζωνται εἰς τὰ πολιτικὰ συμφέροντα καὶ τὰς διαμάχας τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ οἱ ἐν ἐπαναστάσει ὑπὸ δουλείαν εὑρίσκομενοι "Ελληνες καὶ Σέρβοι πολεμισταὶ ἐγκατελείποντο εἰς τὴν τύχην των ἀπροστάτευτοι.

Μέρος τῶν Μακεδόνων πολεμιστῶν, ἀνερχομένων εἰς ὀκτακοσίους, ἀπεφάσισαν νὰ συνδιαλλαγοῦν μετὰ τοῦ Ἰσμαὴλ μπέη τῶν Σερρῶν, ὅστις ἔχαιρε καλῆς φήμης καὶ δὲν εὐρίσκετο εἰς ἀγαθάς σχέσεις μὲ τὸν Τεπελενλῆν. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκοντο οἱ ὀπαδοί τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκης, Δράσκος καὶ Μάντζαρης, οἱ Στέργιος καὶ Θανάσης Μπιζιώτας, καθὼς καὶ ὁ Γιάννης Φαρμάκης³. Οἱ Λαζέοι, ὁ Νικόλαος Τσακνάκης, ὁ Νικόλαος Κατερινιώτης, πατήρ τοῦ μετέπειτα ἀρματολοῦ τῶν Πιερίων Διαμαντῆ Νικολάου, ὁ Γεώργιος Σύρος (Συρόπουλος), ἀρματολὸς τῶν Σερβίων, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Τζαχείλα, ἀπεφάσισαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸν "Ολυμπον"⁴ συνδιαλλασσόμενοι ἐν ἀνάγκῃ μὲ τὸν Τεπελενλῆ. Καὶ πράγματι ὁ Λιόλιος

¹ Βασδραβέλλη, Ἑ.ά. σ. 42, 111. Μεταξὺ τῶν καταφυγόντων εἰς τὴν Σπετσοπούλαν φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν οἱ Λαζέοι.

² Βασδραβέλλη, "Η πειρατεία εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, «Μακεδονικά» τ. 5, σ. 34 (ἀνάτυπον).

³ Ο Φαρμάκης ἔτυχεν ἰδιαιτέρων περιποιήσεων ἀπὸ τὸν μετέπειτα βαλῆν τῶν Σερρῶν Γιουσούφ μπέην, οὐλὸν τοῦ Ἰσμαὴλ μπέη, καὶ ἀρχικῶς μὲν ἐτοποθετήθη ὡς φρουρά εἰς τὸ φρούριον Θεσσαλονίκης, μετ' ὀλίγον δὲ ἀνέλαβε τὸ ἀρματολίκι τῆς Καλαμαριᾶς (Κασσούλη, Ἑ.ά. τ. 1 σ. 74).

⁴ Κασσούλη, Ἑ.ά. τ. 1, σ. 74-75. Colocotronis, La Macédoine κλπ., σ. 331.

Λάζος μετέβη μετ' δλίγον εἰς τὰ Ἰωάννινα ώς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐναπομεινάντων ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' ὁ Βελῆς πασάς νιὸς τοῦ Τεπελενλῆ, κατά τὸ ἔτος 1813, ἐνεργόν κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρός του, ἐκστρατεύσας διὰ νυκτός, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὸ χωρίον Μηλιά τῶν Πιερίων, ὃπου εἶχε συγκεντρωθῆ δόλοκληρος ἡ οἰκογένεια τῶν Λαζέων, κατέσφαξε τὸν Δῆμον Λάζον μὲ τοὺς συντρόφους του, ἀμυνθέντας κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μηλιᾶς, μετέφερε τὰς οἰκογενείας ώς αἰχμαλώτους εἰς Λάρισαν, ἐνῷ ώς ἐκ συμφώνου εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁ Τεπελενλῆς κατεκρεούργει τὸν Κώσταν Λάζον, διαφυγόντων μόνον τοῦ Λιόλιου Λάζον, τοῦ δωδεκαετοῦ Τόλιου, νιοῦ τοῦ ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ Γιάννη Λάζον, καὶ τινῶν συντρόφων του, οἵτινες μετὰ μεγάλας περιπετείας κατώρθωσαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἐπαναρχίσαντες τὴν πειρατείαν¹.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἄλης Τεπελενλῆς, ἀφ' ἣς διωρίσθη ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης (ντερβεντάτη ναζήρ), κατά τὸ ἔτος 1783, ἔθεσεν ώς σκοπόν του νὰ καταστρέψῃ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, οἵτινες προέβαλον ἀντίστασιν, μὴ συμμορφούμενοι μὲ τὰς ἐπιταγάς του.

Ἀποκτήσας μεγάλην ἴσχυν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἀναλαβών μαζὶ μὲ τοὺς νιούς του Βελῆ καὶ Μουχτάρ τὰ πασαλίκια τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Τρικκάλων, ἐπεδίωξε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀρξάμενον ἔργον του διὰ τῆς ἔξοντάσεως ἢ ἀντικαταστάσεως τῶν Ἐλλήνων ἀρματολῶν μὲ Ἀλβανοὺς ντερβεναγάδες. Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν μετεχειρίσθη, ἐκτὸς τῆς συστηματικῆς διώξεως, τὴν προδοσίαν καὶ τὸν δόλον, ποὺ τόσα δεινά καὶ καταστροφάς ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Ἐλληνας ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες². Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸν ὁ Τεπελενλῆς ἐπέτυχε νὰ ἔξοντάσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Βορείου Ἐλλάδος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ δρᾶσις αὕτη τοῦ Τεπελενλῆ ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1805, ἀν καὶ ἡ τοπικὴ ἱστορία καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει καὶ προηγούμενα παραδείγματα. Πάντως εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν ἀνευρίσκομεν, πλὴν μιᾶς περιπτώσεως (Βλαχοθόδωρον) συνεργάτας τοῦ Τεπε-

¹ Β α σ δ ρ α β ἐ λ λ η, ἔ.ἄ. σ. 43. Ὁ Λιόλιος Λάζος μὲ τοὺς συντρόφους του ἔξοπλίσας μερικάς λέμβους ἐπανήρχισε τὴν πειρατείαν, ἀλλὰ διωχθεὶς ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ Ὀμέρ πασᾶ τῆς Καρύστου, ἐποιορκήθη εἰς τὴν νῆσον Πάρον καὶ μετὰ τριήμερον αἱματηρὸν ἀγῶνα παρεδόθη. Ἐκ τῶν συντρόφων του ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ ἀνεσκολοπισθησαν. Ὁ Λιόλιος μεταφερθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπηγγνοίσθη, διασωθέντων μόνον τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν του, μεσολαβήσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (Κ α σ ο μ ο ύ λ η, ἔ.ἄ. τ. 1, σ. 63 κ.ἔ.). Τὸ στιχούργημα διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι ποὺ ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητῆς Ἀπ. Βακαλόπουλος (ἔ.ἄ. σ. 231 κ.ἔ.) παρέχει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ σημαντικάς πληροφορίας διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν ἀρματολικιῶν Ρούμελης - Θεσσαλίας - Μακεδονίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ώς καὶ κατάλογον τῶν ἀρματολῶν, μεταξὺ τῶν δποίων συναντῶνται καὶ τίνα ἄγνωστα ἔξ αλλων πηγῶν δύνοματα.

² Β λ α χ ο γι ά ν ν η, Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ, σ. 180-182.

λενλή ἀρματολούς, διότι τὸ μῆσος τόσον τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ὅσον καὶ τοῦ λαιοῦ, ἥτο μέγα. "Οσοι κατώρθωσαν νὰ διασωθοῦν, ἥσαν ὀπαδοὶ παλαιῶν ἀρματολῶν, διδαχθέντες τὴν πολεμικὴν τακτικὴν ἀπὸ τὸν Ζῆδρον, τοὺς Λαζέους, τὸν Βλαχάβαν, τὸν Νικοτσάραν. Ἡσεν μὲν ὑποδεέστεροι αὐτῶν εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἄλλα καὶ πατριῶται καλοὶ ἀπεδείχθησαν, ώρισμένοι δὲ ἐξ αὐτῶν, μυηθέντες ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανισθείσης Φιλικῆς Ἐταιρείας, προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα, ὅταν ἔξερράγη ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγών τοῦ 1821.

Τοιουτοτρόπως κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 εἶχον περισσωθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς διαφόρους περιοχάς οἱ κατωτέρω ἀγωνισταί: Εἰς τὴν Νάουσαν ὁ πατήρ Καρατάσιος με τοὺς υἱούς του Τσιάμην, Γιαννάκην καὶ Κωτούλαν καὶ μὲ ἀρκετοὺς κλέφτες, εἰς τὴν περιοχὴν Ἐδεσσῆς τὸ σῶμα τοῦ Ἀγγελῆ Γάτσου, εἰς τὸν Κολινδρὸν καὶ τὴν Καστανιάν τὸ σῶμα τοῦ Καπετάνη Διαμαντῆ Όλυμπιου, ποὺ εἶχε διαδεχθῆ τὸν πατέρα του, δστις εἶχε κληρονομήσει τὸ ἀρματολίκι ἀπὸ τὸν Γκέγκαν, συνεργάτην τοῦ Λάπα. Μὲ τὸν Διαμαντῆν συνέπραττον καὶ οἱ ἀδελφοί του Κώστας, Δῆμος καὶ Χαρίστης μὲ 150 ὀπαδοὺς εἰς τὰ Σέρβια, Καταφύγι κ.λ.π., ὁ Γεώργιος Σύρος (Συρόπουλος), τοῦ ὄποιου ὁ πατήρ ἥτο ἐκ τῶν ψυχογυιῶν τοῦ Ζῆδρου, εἰς τὴν Μηλιὰν τῶν Πιερίων ὁ Γούλας Δράσκου καὶ ὁ Κωνσταντίνος Μπίνος, εἰς τὸν "Ολυμπὸν ὁ Μῆτρος Λιάκος (Λιακόπουλος), οἱ Τζαχειλέοι καὶ ὁ Ψωροδῆμος, εἰς τὰ Γρεβενὰ ὁ Ζιάκας, εἰς τὴν Καλαμαριάν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως ὁ Γιάννης Φαρμάκης, στενὸς φίλος τοῦ ἄλλου πολεμιστοῦ τῶν Ἡγεμονιῶν Γεωργάκη Ὁλυμπίου καταγομένου ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ἀρματολῶν Λαζέων. Ὑπῆρχον ἐπίσης εἰς τὸ Βέρμιον καὶ τὰ μικρὰ σώματα τῶν κλεφτῶν Καμπίτη, Μαλάμου, Κατσαούνη, Δεληγιάννη, Πετσάβα, Σιούγκαρα καὶ Ραμαντάνη.

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν δὲν συνητήσαμεν ἀρματολούς καὶ κλέφτες καὶ οὐτε εἰς τὴν περιοχὴν Νιγρίτας - Σερρῶν - Δράμας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀπαναστάσεως. Διὰ τὴν Χαλκιδικὴν ἔχομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν ήνοιε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριᾶς ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους. Τὰ παράλια ὅμως ἔχρησιμοποιήθησαν κατ' ἐπανάληψιν ἀπὸ τοὺς Ἐλληνας πειρατάς, ὡς ἀνωτέρω ἐξέθεσα, διότι οἱ καλοὶ πατριῶται τῆς Χαλκιδικῆς εἶχον πάντοτε αἰσθήμα ζωτρόν καὶ ἀκμαῖον.

Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἐξεθέσαμεν βάσει τῶν πηγῶν ἐν συντομίᾳ τὸν βιον καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Διὰ πρώτην φοράν ἐρευνᾶται ἡ σκοτεινὴ αὐτὴ περίοδος τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας εἰς τὴν Βόρειον Ἐλλάδα καὶ είναι εὐτύχημα ὅτι διεσώθησαν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐμελετήθησαν τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροίας - Ναούσης, ἐκ τῶν ὄποιων τόσαι πολύτιμοι πληροφορίαι εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Από τὴν ἀτελείωτον σειρὰν τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἵτινες παρελαύνουν εἰς τὰ ἐπίσημα ταῦτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας, διαπιστοῦται μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα καὶ ἡ ἀπόλυτος ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Κεντρικήν, Δυτικήν καὶ Ἀνατολικήν Μακεδονίαν, εἰς τὰ τμῆματα δηλαδὴ ἐκεῖνα, ἅτινα μετὰ πολυετεῖς αίματηρούς ἔθνικοὺς ἀγάνας, περιῆλθον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, τοῦ ὅποιου ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον ἔδαφος, τμῆμα μόνον τοῦ παλαιοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, διοικητικού, ἢ οὐδὲν ἔγεννήθησαν, ἔξησαν καὶ ἐμεγαλούργησαν οἱ Βόρειοι Ἐλληνες.

Εἶναι ἐπίσης καταφανές, καὶ τοῦτο σημειοῦται ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα, διτὶ εἰς τὰς προαναφερθείσας περιοχάς, οὐδεὶς Σλάβος ἄρματολὸς ἢ κλέφτης ἐμφανίζεται, παρ' ὅλον διτὶ εἰς τὰς πεδινὰς περιοχάς ὑπῆρχον Βούλγαροι δουλοπάροικοι τῶν Τούρκων, ἀνταλλαγέντες κατὰ τὸ ἔτος 1924 μὲ τοὺς Ἐλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ἀντιθέτως διεπιστώσαμεν λίαν σημαντικὴν δρᾶστιν Ἀλβανῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν, εἴτε μεμονωμένως δρώντων, εἴτε ἐκμισθουμένων παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἐλλήνων ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν εἰς τὴν Βόρειον Ἐλλάδα.

Ως διελάβομεν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως τῶν δρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας, ρεπόντων ἐκ παραδόσεως εἰς τὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον βίον, ὑπῆρξε τὸ πρωταρχικὸν αἴτιον, κατὰ τὸ ὅποιον ἀρχικῶς μεμονωμένα ἄτομα καὶ σὺν τῷ χρόνῳ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἐξήρχοντο εἰς τὰ δρη καὶ μετεβάλλοντο εἰς κλέφτες, συντηρούμενα ἐκ τῆς ληστείας καὶ τῆς διαρπαγῆς. Εἰς αὐτοὺς προσετίθεντο σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διάφοροι φυγόδικοι, ἀναγκαζόμενοι νὰ διαπράζουν ἀδικήματα ἔνεκα τῶν στερήσεων καὶ ὑπερβασιῶν τῆς σκληρᾶς τουρκικῆς διοικήσεως, μεταξὺ τῶν ὅποιών τὸ φοβερὸν παιδομάζωμα καὶ αἱ δυσβάστακτοι φορολογίαι, ἡσαν ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐδημιούργησε τὴν ἀνταρσίαν τῶν βουνῶν κατὰ τῆς ἀρχῆς. Ἐστερεῖτο γενικωτέρας δργανώσεως καὶ ἐθνικῶν ἐλατηρίων συνειδητῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν τῶν κατατρεγμένων ἀνθρώπων ὁ Τούρκος ἦτο ὁ δυνάστης, ὁ ἄρπαξ, ὁ σφετεριστής τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν. Ως τοιοῦτον ἀντελαμβάνοντο αὐτὸν ὅχι μόνον οἱ κλέφτες τῶν βουνῶν, ἀλλὰ ὀλόκληρος ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Συνεπῶς παρ' ὅλον διτὶ οἱ κλέφτες δὲν ἐλήστευον παρακινούμενοι ἀπὸ ἔθνικὰ ἐλατήρια, ἐν τούτοις τὸ ἔργον περιεβάλλετο μὲ συμπάθειαν ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὰ τὸν ὅποιον ὁ κλέφτης καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἄρματολὸς ἡσαν συνώνυμα μὲ τὸν ἔθνικὸν ἀγωνιστήν.

Αὐτοὶ οἱ ἀνθρωποι διάγοντες περιπετειώδῃ ζωήν, ἐν μέσῳ συνεχῶν κινδύνων καὶ διώξεων, ἡσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μάχωνται συνεχῶς καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς. Σκληροί καὶ ἀτίθασοι ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τὰς φοβερὰς περιπετείας ἡσαν ἀνδρεῖοι εἰς τὰς

μάχας, ταχύτατοι εἰς τὸ βάδισμα καὶ ἀεικίνητοι, εὐσταλεῖς εἰς τὸ σῶμα, διαπλάσαντες μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐν σύνολον ἀπὸ χαρίσματα σωματικά, τὸ δποῖον ὁ λαδός ἔχαρακτήρισε μὲ τὴν λέξιν «λε βεντιώ».

Ἐκεῖ λοιπόν, εἰς τὰ βουνά τῆς Μακεδονίας, ἐδημιουργεῖτο μία πολεμικὴ παράδοσις ἀπὸ κλέφτες καὶ ἄρματολοὺς καὶ ἐν ιδιόρρυθμον σχολεῖον πολεμικῆς τακτικῆς. Ἡ ἀρίστη σκόπευσις, «περνοῦσαν τὸ βόλι ἀπ’ τὸ δαχτυλίδι», ἡ τακτικὴ τῆς ἐνέδρας καὶ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ τὸ κλέφτικο «γιοροῦσι μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι καὶ στὰ δόντια» ἥσαν προσόντα μαχητικὰ σπουδαῖα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κάτι ποὺ ἐφήρμοσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ δυνάμεις καταδρομῶν - Commandos¹. Εἰς τὴν τακτικὴν αὐτὴν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἐστηρίζοντο κυρίως κλέφτες καὶ ἄρματολοὶ κατὰ τὰς συγκρούσεις των μὲ τὰ ἀποσπάσματα διώξεως, ἄλλὰ καὶ ἐναντίον καραβανίων συνοδευομένων ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Οἱ ἐσωτερικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν κλεφτῶν εἶχεν ὡς κύριον ἀντικείμενον τὸ μῖσος πρὸς τοὺς Τούρκους. Αὐτό, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς των, ἀπετέλει τὸ πᾶν δι’ αὐτούς. Ἀνώτερα ίδανικὰ δὲν πρέπει ν’ ἀναζητήσῃ ὁ Ἰστορικὸς ἐρευνητὴς μέχρι τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰώνος, ἀπὸ μίαν τάξιν ἀνθρώπων ποὺ εἶχον ὡς φροντίδα νὰ φονεύουν τὸν Τούρκον ἀπὸ ἀνάγκην. Τὸ ίδανικόν, τὸ δποῖον καλοῦμεν πατριωτισμὸν σήμερον, κλέφτες καὶ ἄρματολοὶ δὲν τὸ ἀντελαμβάνοντο, παρὰ μόνον ὡς ἔνστικτον ἀρρήκτως συνδέδεμένον μὲ ἄσπονδον μῖσος πρὸς τὸν Τούρκον. Εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τοῦ Fauriel καὶ τῶν ἄλλων συλλεκτῶν, τὸ δνομα πατρίς - ἐλευθερία, εἶναι ἀνύπαρκτα. Οἱ πατριωτισμὸς τοῦ κλέφτη ἦτο τὸ μῖσος, ή δὲ προσωπικὴ του ἐλευθερία ἦτο τὸ πᾶν.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν γενικωτέραν δργάνωσιν καὶ σύμπραξιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἄρματολῶν, ποὺ εἶχαν πλημμυρίσει τὰ βουνά καὶ δποὺ κατὰ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι «κάθε κορφὴ καὶ φλάμπουρο, κάθε κλαδὶ καὶ κλέφτης», ἥρχισαν βραδέως νὰ ὑποχωροῦν τὰ προσωπικὰ ἐλατήρια καὶ τὰ ἀτομικὰ ὡφέλη καὶ νὰ ἐμφανίζωνται τάσεις καὶ ἐπιδιώξεις, τείνουσαι νὰ ἀφυπνίσουν τὴν ληθαργοῦσαν καὶ ἐν λανθανούσῃ καταστάσει διατελοῦσαν ἔθνικὴν συνείδησιν τῶν ἀνδρῶν τούτων.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐλλείψει πηγῶν, μέχρι τίνος σημείου ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἐλλήνων τοῦ ἔξωτερικοῦ διὰ τὴν ἔθνικὴν καὶ πολιτικὴν χειραφέτησιν τῆς Ἐλλάδος, ιδίᾳ δὲ αἱ γενόμεναι εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Nevers²,

¹ Διὰ τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι, τὰ σωματικὰ προσόντα καὶ τὸ ἀκατάβλητον θύρωρος τῶν κλεφτῶν, βλέπε προχείρως Fauriel, ἔ.ἄ. τ. I. Βλαχογιάννη, Ἀπομνημονεύματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, τ. 2 σ. 350. Αἰνιᾶνος, ἔ.ἄ. σ. 271. Φιλίππονος, Δοκίμιον Ἰστορικὸν Φιλικῆς Ἐπατρίειας, σ. 41. Βακαλόπουλον, ἔ.ἄ. τ. 2, σ. 332 κ.ε.

² Διὰ τὴν κίνησιν τοῦ δουκὸς τοῦ Nevers βλέπε τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν

πρέπει δώμας νά δεχθῶμεν δτὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας Πέτρου τοῦ Α' (1711) οἵ "Ἐλληνες τῶν βουνῶν ἐκλήθησαν νά συμπράξουν μὲ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα διὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων, δημιουργοῦντες τοπικὰς ἐπαναστάσεις πρὸς ἀντιπερισπασμὸν. Ἡ προκήρυξις, τὴν ὅποιαν ἀπῆθηνεν ὁ Ρῶσος μονάρχης πρὸς τοὺς "Ἐλληνας ἄρματολούς καὶ κλέφτες, ὅπως ἔξεγερθοῦν κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ὅπου ὑπογράφεται ὡς Petrus Primus Russograecorum Monarcha, ἐνεθουσίασε τοὺς πολεμικούς ἄνδρας τῆς Ἐλλάδος, διότι θὰ ἐτάσσοντο ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα ἐναντίον ἀπίστου αὐτοκρατορίας. Δὲν ἐνδιέφερε κατ' ἄρχην τοὺς "Ἐλληνας ἢν θὰ ἥλασσον κυρίαρχον καὶ οὕτε ἡσαν εἰς θέσιν νά διακρίνουν τὰς ἀπωτέρας βλέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Τὸ αἰσθῆμα δῶμας τὸ θρησκευτικὸν θὰ ἐπιδράσῃ εὐεργετικῶς ἐπὶ τοῦ πατριωτικοῦ, διότι τὰ ιδανικά ταῦτα ἡσαν ἀρρήκτως συνδεδεμένα κατὰ τοὺς ζωφεροὺς χρόνους τῆς δουλείας, καὶ τοῦτο διαφαίνεται καθαρὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, τὰ γνωστά Ὀρλωφικά, ὅπου ἄρματολοί, κλέφτες καὶ κουρσάροι συμπράττουν μετὰ τῶν Ρώσων κατὰ τῶν Τούρκων. Τότε ἡ Ρωσία ἦτο ἡ μόνη διὰ τὸν Ἐλληνισμὸν προστάτις δύναμις, διότι ἡ Δύσις ἦτο ἀδιάφορος.

Κινοῦνται αἱ ἔνοπλαι δυνάμεις τοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ κατὰ τὴν Ναπολεόντειον ἐποχήν, ἄλλαι ὑπὲρ τῶν Γάλλων καὶ ἄλλαι ὑπὲρ τῶν Ρώσων, ἀντιλαμβάνονται δῶμας τώρα δτὶ θὰ διαδραματίσουν κάποιον ρόλον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικήν, ἔστω καὶ ἐν συσχετίσει μὲ τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν ἀντιμαχομένων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἀπὸ τὴν διαμάχην δῶμας αὐτὴν ὑπῆρχε πιθανότης νά προκύψῃ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐλλάδος καὶ τοῦτο εἰχεν ἀντιληφθῆ ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ὅταν ἴδρυε τὴν ἐπαναστατικὴν δργάνωσιν εἰς τὴν Βιέννην, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποδούλου Γένους καὶ ἀπὸ τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, ποὺ εἶχε διακηρύξει ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ αἱ ὅποιαι τόσον μεγάλην ἀπήχησιν ἔσχον ἐπὶ τῶν ὑποδούλων λαῶν. Διὰ τὸν Βελεστινλῆν, ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐλλάδος ἐν συνδυασμῷ μὲ μίαν ἀπελευθερωτικὴν κίνησιν τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν λαῶν, τῶν διαβιούντων ὑπὸ τὸ τουρκικὸν καθεστώς, ἀπετέλει τὸ ἐπίκεντρον τῶν σκέψεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς προσεπάθει νά ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν Κορσικανὸν στρατάρχην, ἐπαγγελλόμενον τότε τὴν ἐλευθερίαν τῶν καταδυναστευομένων λαῶν καὶ ἀποστέλλοντα εἰς τὴν Ἐλλάδα μυστικούς πράκτορας (*agents secrets*), διὰ νά ἔξεγείρουν τοὺς πολεμικούς ἄνδρας καὶ τὸν λαόν.

Τὰ πατριωτικὰ κηρύγματα τοῦ Θεσσαλοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθε-

κατατοπιστικὴν ἐργασίαν τοῦ Στεφάνου Παπαδιούλου, "Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966.

ρίας και τῶν δημοκρατικῶν ίδεων ἡλέκτρισαν τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν και ἐκαλλιέργησαν τὴν ἔθνικὴν ίδέαν, ἡ δόπια λαμβάνει τὴν πλήρη μορφὴν και ἀκμήν της ἀπὸ τοὺς πατριώτας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἔστω και ἀτελῶς ὠργανωμένης, μεταδίδεται εἰς ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνισμὸν και ἀποφέρει τὰ ἀποτελέσματά της.

Ἄπὸ τὸν ληστὴν λοιπὸν τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν, ἀπὸ τὸν κλέφτην, τὸν ἀρματολὸν και τὸν πειρατὴν τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, προῆλθεν ὁ ἔθνικὸς ἀγωνιστὴς και ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν, προέκυψαν οἱ στρατηγοὶ και οἱ ναυμάχοι τοῦ μεγάλου μας ἀγῶνος.

I. K. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ